

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA ERZİNCAN, BAĞDAT VE İSTANBUL'DA AÇILAN ALMAN KIZILHAÇ ASKERİ HASTANELERİ*

MUTTALİP ŞİMŞEK**

ÖZ

1864 Cenevre Sözleşmesi'nden itibaren Avrupa'da kurulmaya başlayan uluslararası yardım kuruluşlarından biri de Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyetidir. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78)'ndan Balkan Savaşları'na, Osmanlı'nın dahil olduğu hemen her savaşta Türk cephesinde sağlık çalışmaları yürüten bu cemiyet, Birinci Dünya Savaşı enasında da Osmanlı topraklarına sağlık ekipleri göndermiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte askeri iş birliğinin yanında tıbbi destek adı altında Osmanlı cephelerine yüzlerce sağlık personeli gönderen Almanya, İstanbul'daki askeri misyonun talebi ve Harbiye Nezareti ile Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin tavsiyesi doğrultusunda Erzincan, Çanakkale, Bağdat, İstanbul ve Kudüs'te sağlık çalışması yürütme kararı almıştır.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı topraklarına sağlık ekipleri gönderme kararı alması ve bu istikamette Erzincan, Bağdat ve İstanbul'da çalışmaların nasıl başladığı izah edilecek; belirtilen istasyonlarda askerlerin tedavileri ile salgın hastalıklara karşı sağlık ekiplerinin verdikleri mücadeleler detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Almanya, Birinci Dünya Savaşı, Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kafkas Cephesi, Irak Cephesi, Çanakkale Cephesi.

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article.

** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı (Öğretmen), Konya/TÜRKİYE, mutsimsek@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1184-2345

GERMAN RED CROSS MILITARY HOSPITALS OPENED IN ERZINCAN, BAGHDAD AND ISTANBUL DURING THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

One of the international aid organizations that started to be established in Europe as of the 1864 Geneva Convention is the German Red Cross Society and from the Ottoman-Russian War to the Balkan Wars, this society, which carried out healthcare activities on the Turkish front in almost every war that the Ottomans were included in, sent healthcare teams to the Ottoman lands after the First World War started. Germany, which sent hundreds of healthcare personnel to the Ottoman lands under the name of medical support in addition to military cooperation in the war, in line with the request of the Military Mission in Istanbul and the recommendation of the Ministry of War and the Ottoman Crescent Society, decided to conduct healthcare activities in Erzincan, Gallipoli, Baghdad, Istanbul and Jerusalem.

38

In this study, with the start of the First World War, the decision of the German Red Cross Society to send healthcare teams to the Ottoman lands and in this direction, how the activities started in Erzincan, Baghdad and Istanbul will be explained; the treatment of the soldiers and the struggles of the healthcare teams against epidemic diseases will be evaluated in detail at the specified stations.

Keywords: The Ottoman Empire, Germany, The First World War, The German Red Cross Society, The Ottoman Crescent Society, The Caucasian Front, The Iraq Front, The Gallipoli Front.

GİRİŞ

1864 Cenevre Sözleşmesi¹'nden sonra savaşta yaralanan veya hasta olan askerlerin tedavisi için başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde birbiri ardına Kızılhaç/Kızılay toplulukları kurulmaya başlanmıştı. Bunların önde gelenlerinden Alman Kızılhaç'ı (Das Deutsche Rote Kreuz²) kuruluşundan kısa bir süre sonra Avrupa'nın en büyük yardım organizasyonları arasına girmeyi başarmış ve yürüttüğü çalışmalarda sosyal yardım (Volkswohlfahrt) prensibini esas aldığı için ülkedeki pek çok kesimden destek görmüştü. Bu destek sayesinde Afrika'dan Japonya'ya, Rusya'dan Trablusgarp'a kadar birçok bölgeye gönüllü sağlık personeli gönderen DRK, yardım sağladığı ülkelerdeki Kızılhaç/Kızılay topluluklarıyla da büyük bir uyum içerisinde çalışmıştı³.

Alman Kızılhaç'ı kuruluş amacına sadık kalarak örneğin Sırp-Bulgar Savaşı (1885), Boer Savaşı (1899-1902) ve Rus-Japon Savaşı (1904-05)'nda her iki tarafa sağlık personeli ile sağlık ve gıda malzemesi desteğinde bulunduğu gibi Osmanlı-Rus Savaşı/93 Harbi (1877-78), Osmanlı-Yunan Savaşı (1897), Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Balkan Savaşları (1812-1813)'nda da Cenevre Sözleşmesi uyarınca cephelerde yer almıştı. Osmanlı cephelerinde ilk tecrübesini 93 Harbi ile yaşayan Alman Kızılhaç'ı, savaşın hemen başında her iki tarafa da yardım teklifinde bulunmuş; hem Rus Kızılhaç'ı, hem de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu yardım teklifini kabul etmişti. Bunun üzerine biri St. Petersburg'da diğeri de İstanbul'da olmak üzere iki ayrı bölgede istasyon oluşturan DRK'nin Türk tarafına bu savaşta yaptığı destek, sonraki savaşlarda

¹ İtalya ve Fransa'nın Avusturya'yı 1859 yılında Solferino'da kanlı bir savaşla yenmesi neticesinde harp meydanında kalan yaklaşık 40 bin yaralı ve ölüye çevredeki halkın yardımı İsviçreli Henry Dunant'ı derinden etkilemiş ve Dunant, 1862 yılında kaleme aldığı "*Bir Solferino Hatırası*" adlı eserde hasta ve yaralı askerlere yardım etmenin bir erdem ve insanlık vazifesi olduğundan bahsetmişti. Onun bu düşüncesi kısa zamanda karşılık bulmuş ve 22 Ağustos 1864'te Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştı. Bu sözleşmeye bağlı olarak cephelerde askerî sağlık hizmetlerinin mükemmel bir şekilde yapılması anlayışı gelişmeye başlamış ve Avrupa'nın farklı ülkelerinde bir biri ardına Kızılhaç cemiyetleri teşekkül etmişti. Daniel-Erasmus Khan, **Das Rote Kreuz, Geschichte einer Humanitären Weltbewegung**, Verlag C.H. Beck, München 2013, s. 13-20.

² Bundan sonra Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti, Almanca karşılığı "*Das Deutsche Rote Kreuz*"un kısaltılmış hali olan "DRK" şeklinde kullanılacaktır.

³ Dieter Riesenber, **Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte 1864-1990**, Ferdinand Schöning, München 2002, s. 29-32; Astrid Hüdepohl, **Organisationen der Wohlfahrtspflege, Eine ökonomische Analyse ausgewählter nationaler und internationaler Institutionen**, Duncker & Humblot, Berlin 1996, s. 91-92.

yaptığı desteklerle kıyaslandığında, oldukça düşük seviyede kalmıştı. Ancak her hâlükârda, ilki 27 Ağustos 1877’de (34 sandık), ikincisi 1878 yılının ilk günlerinde (70 sandık) ve üçüncüsü de 13 Şubat 1878’de (21 koli) İstanbul’a başta sağlık olmak üzere gıda ve giyecek malzemelerinin yanında toplam 12 bin Mark da nakit para göndermişti⁴.

Aynı şekilde Osmanlı-Yunan Savaşı’nda da, her iki tarafa yaptığı yardım teklifine olumlu yanıt alan DRK, Almanya’nın farklı üniversitelerinde görev yapan doktorların yönetiminde Atina ve İstanbul’a sağlık ekipleri göndermiştir. Prof. Dr. Nasse (Berlin) yönetiminde İstanbul’a gönderilen ekipte Tübingen’den Dr. Küttner ile Rauhen-Hause Hamburg’dan üç hasta bakıcı (Vollmer, Haun ve Koch) ve Kızılhaç Bayern Kadın Birliği (Bayerischen Frauenverein vom Roten Kreuz)’nden beş hemşire bulunuyordu. DRK ekibi, Merkez Komitesi’nin emriyle 9 Mayıs’ta Berlin’den hareket etmiş ve 12 Mayıs 1897 tarihinde İstanbul’a gelmişti. Ekip İstanbul’a gelirken beraberinde gerekli miktarda sargı malzemesinin yanında dezenfeksiyon makinesiyle bir de röntgen cihazı getirmişti. Sultan’ın özel misafiri olarak Yıldız Sarayı’na yakın bir yerde ikamet eden Alman sağlık çalışanları Yıldız Hastanesi’nin hemen yanında inşa edilen bir askerî hastanede (baraka) cepheden getirilen 88’i ağır, 116’sı hafif olmak üzere toplam 204 yaralı askerin tedavisiyle ilgilenmişlerdi⁵.

Trablusgarp Savaşı başladığında Alman Kızılhaç’ı yine geleneksel yardım anlayışına bağlı kalarak her iki tarafa da yardım teklifini iletmişti. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu teklife olumlu cevap vermişken, İtalya yardım kabul etmeyeceğini duyurmuştu. DRK Merkez Komitesi’nin 4 Aralık 1911 tarihli kararıyla Osmanlı cephesine gönderilecek sağlık ekibinde üç doktor (Başhekim Tübingen Üniversitesi’nden Prof. Dr. Göbel, Dr. Fritz Ludwigsburg ve Berlin Şehir Hastanesi’nden Prof. Dr. Schütz), on iki hasta bakıcı ve hemşire, üç eczacı, bir kimyacı, bir elektrik teknisyeni, bir tesisatçı, bir boyacı ve bir de marangoz bulunuyordu. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve bölgedeki askerî yetkililerin önerisiyle Aziziye yakınlarındaki Garyan Kasabası’nda yaklaşık beş aylık bir çalışma yürüten ve kendi imkânlarıyla

⁴ Ludwig Kimmle, **Das Deutsche Rote Kreuz, Centrankomitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Landesvereine vom Roten Kreuz**, Band 1, Verlag Boll & Pickardt, Berlin 1910, s. 173-177.

⁵ **Notizen zur Hamburger Rotkreuzgeschichte**, Newsletter des DRK Landesverbandes Hamburg e. V., Themenblatt 5 Juni 2018 (Hamburg), s. 4; Kimmle, **Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte...**, s. 180-181.

oluşturdukları Alman Askerî Hastanesi'nde (sahra) yaralı askerlerin yanında sivil halkın da tedavisiyle ilgilenen DRK ekibi, bölgede kaldığı süre zarfında 11'i Alman (bunların 8'i DRK çalışanı), 2'si İngiliz, 7'si İtalyan olmak üzere toplam 20 Avrupalı; 251'i asker, 49'u subay ve memur, 11'i sivil (askerî birimlerde çalışan) olmak üzere toplam 311 Türk ordusu mensubu ile bölge halkından (Arap ve Berberiler'in tamamı, Sudan'dan Tunus'a giden kervan yolu üzerindeki Bedeviler, Şerifler ve Tuaregler) toplam 719 hastayı tedavi etmişti⁶.

Balkanlar'da savaş rüzgârları esmeye başlayınca yardım hazırlıklarına başlayan Alman Kızılhaç'ı ilk defa aynı savaşta dört devlete birden yardım teklifinde bulunmuştu. Osmanlı'nın dışında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a yardım yapmayı planlayan DRK'nin teklifine bütün bu ülkelerden olumlu yanıt gelince beşi Osmanlı, beşi Sırbistan, ikisi Bulgaristan ve biri de Yunanistan'da olmak üzere toplam 13 istasyonda hizmet edecek sağlık ekipleri oluşturuldu. Osmanlı topraklarına gönderilecek ekipler (üçü İstanbul'da, ikisi Edirne'de) Harbiye Nezareti ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin uygun göreceği yerlerde sağlık hizmeti verecekti. Dr. Liebert (Berlin), Dr. Heinrich Luxembourg (Köln) ve Dr. Lothar Dreyer ile Bakteriolog Dr. W. Geißler (Breslau) yönetiminde farklı tarihlerde İstanbul'a gelen üç DRK ekibi Gümüşsuyu, Haydarpaşa ve Beylerbeyi gibi büyük hastanelerin yanında kendilerine tahsis edilen Vefa Mektebi, Baytar Mektebi ve İstanbul Mekteb-i Sultanisi gibi savaş şartlarına bağlı olarak geçici bir süre hastaneye çevrilen mekânlarda hizmet etmişlerdi⁷.

Diğer yandan Prof. A. Hildebrandt ve Prof. Kirschner (Königsberg) gibi alanında uzman doktorların yönetiminde iki sağlık ekibini de Edirne'ye gönderen Alman Kızılhaç'ı her iki bölgede binlerce Osmanlı askerinin tedavisiyle

⁶ "Das Deutsche Rote Kreuz in Tripolis", **Das Rote Kreuz: Offizielles Organ des Schweizerischen Centralvereins vom Roten Kreuz, des Schweiz Militärsanitätsvereins und des Samariterbundes**, Band 20, 1912, s. 333-336. (yy); Dr. Fritz, "Die Poliklinische Wirksamkeit und ihre wissenschaftlichen Ergebnisse", **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 98-118.

⁷ Ludwig Kimmle, "Die Hilfsexpeditionen des Deutschen Roten Kreuzes nach Tripolitanen (1912) und nach dem Balkan (1912-1913)", **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 12.

ilgilenmiş; Berlin’de iyi bir eğitimden geçerek bölgeye gelen sağlık ekipleri, modern silahların askerlerin vücudunda meydana getirdiği ağır tahribatı (schußverletzung) cerrahi müdahalelerle tedavi etmeye çalışmışlardı. Bu şekilde sadece Gümüşsuyu Askerî Hastanesi’ne 753 kurşun yarası olan asker getirilmişti ki, bunların 425’i küçük kalibreli silahlarla, 311’i şarapnel topuyla ve 17’si Martini ve benzeri tabanca mermisiyle yaralanmıştı. Balkan Savaşları askerinin düşmanla mücadelesinin yanında salgın hastalıklara karşı da amansız bir mücadele verdiği bir savaş olduğundan Harbiye Nezareti’nin girişimiyle Ayastefanos’ta oluşturulan Karantina Merkezi’nde DRK ekipleri toplam 1.030 hastayı tetkik etmiş ve bunlardan 349’unu kolera, dizanteri ve tifüs gibi rahatsızlıklardan dolayı tedavi altına almıştı⁸. Dolayısıyla bu savaş esnasında Alman Kızılhaç’ı Osmanlı cephelerinde yaklaşık 5-6 aylık süre boyunca binlerce askerin tedavisiyle ilgilendiği gibi Alman sağlık çalışanları tedavi sürecinde Türk askerinin metanetini ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile müşterek yürüttükleri çalışmalar vesilesiyle de Türk insanının yardımseverliğini yakından tanıma fırsatı bulmuşlardı.

Bu çalışmada, Balkan Savaşları’nın hemen akabinde başlayan ve Osmanlı Devleti’nin de dahil olduğu Birinci Dünya Savaşı’nda Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti’nin Erzincan, Bağdat ve İstanbul’da yürüttüğü sağlık çalışmaları⁹ detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı cephelerinde yürütülen sağlık çalışmaları ve hususiyetle de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin faaliyetleri ile ilgili son zamanlarda oldukça fazla sayıda

⁸ Dr. Liebert, “Die I. Hilfsexpedition nach Konstantinopel”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 468-469. Felix Teilhaber, “Die II. Hilfsexpedition nach Adrianopel, Beobachtungen und Tätigkeit auf dem Gebiete der Inneren Medizin”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 754-759; W. Geißler, “Die III. Hilfsexpedition nach Konstantinopel, Die Colerabekämpfung in San Stefano”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 633-660.

⁹ İstanbul’daki Alman Askeri Misyonu tarafından 1915 (Mayıs) yılında Gelibolu’da açılan ve bir süre Alman Kızılhaç ekiplerinin de çalıştığı Bigalı Alman Sahra Hastanesi bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

araştırma yapılarak ortaya çok değerli eserler konulmuştur. Ancak, bu eserlerde Alman Askeri Misyonu veya Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı cephelerinde yürüttüğü sağlık çalışmalarına dair bilgiler birkaç cümleyi geçmemektedir. Bu yüzden ağırlıklı olarak Almanca kaynaklardan faydalanılarak hazırlanan bu çalışma ile belirtilen alanlardaki eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

I. Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'nin Osmanlı Topraklarına Sağlık Ekiplerini Göndermesi

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'ndan daha yeni çıkmış ve yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah çalışmalarına girişmişken Avrupa'daki ittifak teşebbüsleri büyük oranda şekillenmişti. Savaş öncesi iki bloka ayrılmış olan Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak isteyen Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa ile giriştiği ittifak teşebbüslerinden herhangi bir netice alamayınca Almanya ile görüşmelere başlamış ve 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalanmıştı. Aslında Osmanlı Devleti, savaş patlak verdiğinde tarafsızlığını ilan etmişti. Ancak Ağustos'un ilk haftasından itibaren gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları (ilki Goben/Yavuz ve Breslau/Midilli adlı gemilerin 28-29 Ekim 1914 gecesi Ruslara ait Odesa ve Sivastopol limanlarını bombalaması) Osmanlı'yı savaşa katılmaya sürüklemiş; bu olay üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdi¹⁰.

Bu çerçevede genel seferberliğini ilan eden Osmanlı Devleti, askerî hazırlıklara hız vererek birliklerin ihtiyaçlarını temin etmek için gerekli tedbirleri de almaya başladı. Osmanlı ordusu Birinci Dünya Savaşı'na katılan ordular içinde askerî sağlık yapılanması ve donanımı bakımından kötü durumda değildi. Ordunun en üst sağlık yönetim birimi Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Riyaseti'ydi ve savaşın başlamasıyla birlikte bu birim, hızlı bir yapı-

¹⁰ Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusya'ya bir darbe vurulması, İngiltere'nin Hindistan'a giden sömürge yolunu kesmek için Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a karşı harekete geçilmesi, Ege ve Akdeniz'de İngiliz ve Fransız donanmaları egemen olduğundan Çanakkale'yi korumak için Trakya'da önemli bir kuvvet bırakılması şeklinde bir savaş planı yapılmıştı. İlk iki teşebbüste o bölgelerdeki Müslümanların Rusya ve İngiltere'ye başkaldırmasına güveniliyordu ancak, bu beklenti karşılık bulamadığı gibi İngiltere Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için ilk önce Güney Irak'ta, sonra da Çanakkale'de iki cephe açınca Osmanlı daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kalmıştı. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C 1-2: 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s. 107-112.

lanma sürecine girerek her orduya tabip korgeneral rütbesinde bir müfettiş, her kolorduya tabip albay rütbesinde bir başhekim, her tümene tabip albay veya yarbay rütbesinde bir başhekim, her alaya tabip yarbay veya binbaşı rütbesinde bir hekim ve her tabura yüzbaşı veya üsteğmen rütbesinde bir tabip verilmesini planlamıştı. Harbiye Nezareti 5 Ağustos 1914'te yayınladığı talimat ile İstanbul'da bütün hastalıklar için kapasitesi toplam 10.000 kişiye ulaşacak hastanelerin tesis edileceğini duyurmuştu. Bu hastanelerin 7.000 yataklık kapasitesinin ordu, 3.000 yataklık kapasitenin ise Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılması düşünülmüş; yaralı ve hastaların sevkinde Ayastefanos (Yeşilköy) , Tekirdağ, Gelibolu ve Çanakkale'nin sevkıyat iskeleleri olarak kullanılmasına karar verilmişti¹¹.

Bütün bu hazırlıklara rağmen Osmanlı Devleti, birden fazla cephede mücadele verdiği için cephe gerisinde yürütmeye çalıştığı sağlık hizmetlerinde kimi zaman büyük zorluklar yaşayacaktı. Bilindiği gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda hasta ve yaralı askerlerin tedavi ve bakımı hususunda Harbiye Nezareti'ne büyük destek sağlamıştı. Aynı desteği Birinci Dünya Savaşı yıllarında da verecektir ancak, bu savaşta İstanbul, Çanakkale, Erzurum, Erzincan, Bağdat ve Filistin gibi farklı bölgelerde verilen mücadele nedeniyle mevcut olanakların hızla tükenmesi, Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti gibi uluslararası kuruluşların vereceği desteğin önemini artırıyordu¹². Alman Kızılhaç'ı, 93 Harbi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin girmiş olduğu her savaşta Osmanlı cephelerinde sağlık çalışmaları yürütmüştü ve bu şekilde Alman sağlık personelinin hem Osmanlı topraklarına, hem de Türk askerlerine bir aşinalığı oluşmuştu. Birinci Dünya Savaşı başladığında Berlin'deki Merkez Komitesi yine Osmanlı cephelerine sağlık ekipleri gönderme kararı aldı. Bu kararın alınmasında Berlin'deki Genelsekreter Ludwig Kimmle'nin büyük etkisi olmuş¹³ ve onun girişimiyle alanlarında her biri uz-

¹¹ Lokman Erdemir, "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 15, 2012, s. 93.

¹² Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti arasında büyük bir yardımlaşma seferberliği görülmüştü. Özellikle 1914 yılının sonlarından itibaren Almanya'nın farklı şehirlerinde düzenlenen müsamerelerde önemli miktarlarda bağış toplanmış ve bunlar Alman Kızılhaç'ı aracılığıyla İstanbul'daki Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi'ne ulaştırılmıştı. *Kızılhaç Arşivi (KA)*, 93/43, 11 Kasım 1914; 18/132, 25 Ocak 1915; 193/56, 20 Şubat 1915; 397/72, 10 Ağustos 1916; 94/122, 15 Ağustos 1916; 94/130, 31 Temmuz 1917.

¹³ DRK Genel Sekreteri L. Kimmle, Trablusgarp Savaşı'ndan beri Osmanlı cephelerine sağlık ekibi gönderme hususunda göstermiş olduğu iyi niyeti nedeniyle Osmanlı

man doktor, bakteriyolog, hemşire ve hastabakıcı gibi sağlık personelinin yanında büyük miktarda sağlık malzemesi gönderilmişti¹⁴.

Enver Paşa 20 Aralık 1914'te Türk kuvvetlerine Sarıkamış-Umraniye istikametinde Ruslara karşı taarruz emrini verdiğinde Kafkas Cephesi'nde mücadele başlamıştı¹⁵ ve 1915 yılının ilk günlerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti, beş yüz yataklı bir hastane teşkil edilecek malzemelerle birlikte Dr. Mehmed Emin Bey idaresindeki bir sağlık heyetini Gülnihal Vapuru ile Erzurum'a sevk etmişti. Trabzon üzerinden Erzurum'a gelen heyet burada teşkilatını kurduktan sonra hasta ve yaralıların tedavisiyle ilgilenmeye başladı. Bu sıralarda cephede askerler arasında hüküm süren tifüs/lekeli humma (Fleckytyphus) hastalığı heyetin en büyük meşguliyetlerinden birini oluşturuyordu. Bu nedenle hastanenin laboratuvarında ordunun ihtiyacına cevap verecek şekilde bakteriyolog kursu açılarak uzman sağlık personeli yetiştirilmeye çalışıldı. Türk ordusunun soğuk, açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle büyük kayıp vermesi üzerine heyet yüz yatakla birlikte birkaç sağlık personelini Erzurum'da bırakarak malzemenin büyük kısmıyla Erzincan'a geçmiştir¹⁶.

Kafkas Cephesi'nde mücadelelerin başladığı ilk günlerde Alman Kızılhaç'ı savaşta gönüllü olarak hizmet edecek bir sağlık ekibini Berlin'den yola çıkarmıştı. İstanbul üzerinden Erzincan'a gidecek ekipte beş doktor (Cerrah Dr. Friedrich C. Colley¹⁷, Charlottenburg'dan Dr. J. Joseph Stutzin, Kiel'den Dr. Paul R. Neukirch, Berlin'den Dr. Theodor Zlocisti ve Rostock'tan

idarecileri tarafından Mecidiye nişanıyla taltif edilmiş ve nişan beratı posta yoluyla Almanya'ya gönderilmişti. **KA**, 168/53, 4 Şubat 1915.

¹⁴ Ludwig Kimmler, **Das Deutsche Rote Kreuz im Weltkrieg**, Berlin 1919, s. 74. Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasıyla birlikte Alman Kızılhaç'ı Osmanlı topraklarına birbiri ardına sağlık ekipleri göndermişti. Bu ekiplerin İstanbul'a ulaşmaları ve sonrasında rahat bir çalışma yürütmeleri için Osmanlı makamlarının sağlık personeline daima kolaylık sağladığı bilinmektedir. **KA**, 96/86, 5 Ocak 1915; 94/90, 8 Ocak 1915; 397/24, 1 Haziran 1915. Bunun yanında, Alman Kızılhaç Merkez Komitesi ile Almanya'da Hilal-i Ahmer yararına toplanan yardımlarla satın alınan 51 vagon dolusu sağlık malzemesi de 1915 yılı ortalarında trenle İstanbul'a gönderilmişti. **KA**, 578/68, 4 Haziran 1915.

¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁶ Hilal-i Ahmer heyeti Kafkasya Cephesi'nde Erzurum, Erzincan, Kemah ve Zincidere (Kayseri)'de oluşturduğu nekahethanelerde binlerce Türk askerinin tedavisiyle ilgilenmişti. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928**, Haz: Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013, s. 13; Mesut Çapa, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 2010, s. 81.

¹⁷ Dr. Colley Erzincan'daki çalışmalar tamamlandıktan sonra İstanbul'a dönünce DRK ile Hilal-i Ahmer arasındaki iş birliği ve Almanya'da Hilal-i Ahmer için toplanan yardımların İstanbul'a ulaştırılması gibi çalışmalarda önemli görevler üstlenmiştir. **KA**, 94/105, 10 Mayıs 1915.

Dr. Hans Lindenberg), altı hemşire (Marienhaus zu Coburg'dan gelen hemşirelerden biri bakteriyoloji konusunda eğitim almıştı) ve bakım hizmetleri için DRK'nin gönüllü üyelerinden altı hasta bakıcı yer alıyordu. 21 Aralık 1914'te İstanbul'a gelen ekip üyelerini istasyonda Alman Büyükelçisi'yle birlikte Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi ve Hilal-i Ahmer üyeleri karşılamış ve ekip daha sonra Selamlık'ta Sultan tarafından kabul edilmişti¹⁸.

Erzincan'a gidecek Alman sağlık ekibi 9 Ocak 1915 tarihinde İstanbul'dan hareket etmiş ve zorlu kış şartları nedeniyle uzun bir yolculuktan sonra şehre ulaşabilmişti. Yaklaşık bir aylık çalışmalar neticesinde şehirde bulunan Süvari Kışlası, Alman Salib-i Ahmer Hastanesi olarak tanzim edilerek 8 Şubat 1915'te hasta kabulüne başlandı¹⁹.

DRK ikinci sağlık ekibini İstanbul'a gönderdi. Mayıs (1915) ayında şehre gelen ekipte beş doktorun yanında on bir hemşire ve hasta bakıcı bulunuyordu. Aynı yılın yazında ekibe üç doktor ve on hemşire/hasta bakıcı daha katıldı. Bu ekip 1916 yılında bir askeri hastane açılana kadar daha evvel Fransız Okulu olan St. Pulcherie'de görev yaptı. Alman Askeri Hastanesi'nin açılmasıyla birlikte burada göreve devam eden DRK ekibi içinde cerrahi müdahale uzmanı da bulunuyordu. DRK İstanbul İstasyonu, özellikle Çanakkale'ye yakınlığı ve kimi zaman burayı personel ve malzeme bakımından desteklemesi nedeniyle önemli bir yere sahipti ve buradaki çalışmalar savaşın sonuna değin devam etmişti²⁰.

Alman Askeri Misyonu, Çanakkale Cephesi'nde kara savaşlarının başlamasıyla birlikte Alman askerler²¹ için sağlık birimleri oluşturma kararı almıştı.

¹⁸ **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner, (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes), Vaterländischer Verlag C. U. Weller, Berlin 1934, s. 228.

¹⁹ Alman sağlık ekibi Erzincan'da beş ay süreyle görev yaptıktan sonra sağlık nedenlerinden dolayı İstanbul'a dönmüş ve ateşkes yapılana kadar daha evvel İtalyan Askeri Hastanesi olarak kullanılan binada hizmet etmeye devam etmiştir. **Notizen zur Hamburger**, s. 10-11; **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 228.

²⁰ **Notizen zur Hamburger**, s. 10-11; **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 232.

²¹ Bilindiği gibi, Almanya bu savaşta Akdeniz bölüklerinin gemi mürettebatı ve pek çok özel uzmanın desteğiyle Türk ordusu için mühimmat imalatının yanında sağlık hizmetleri ve personel değişimi gibi hususlarda Osmanlı Devleti'ne destek veriyordu. Aynı şekilde yaklaşık 1.500 Alman askeri (bunlara 41 Alman subayı da dahil) Gelibolu'da doğrudan savaşın içinde yer almıştı ki, İstanbul'daki Askeri Misyon (Militärmission) Osmanlı cephesinde mücadele eden Alman askerler için Gelibolu'nun pek çok noktasında sağlık personeli bulundurmuydu. Bu şekilde DRK'ye mensup olmayan Alman sağlık personeli

Zira 1915 yılının sonbahar aylarında Sırp'ların yenilmesiyle Almanya-İstanbul arasındaki kara yolu serbest kaldığı için Almanya'dan Osmanlı topraklarına personel ve sağlık malzemesi daha rahat sevk edilebilir hale gelmişti. Askeri misyon ilk olarak Gelibolu'da bulunan Alman ve Avusturyalı askerler için bir sahra hastanesi kurma girişiminde bulundu. Hastane barakalardan inşa edilecekti ve bünyesinde salgın hastalıklarla mücadele etmek için bir de dezenfeksiyon birimi bulunacaktı²². Grafen Hochberg öncülüğünde kurulan Bigalı Alman Sahra Hastanesi (Deutsches Feldlazarett Bighali) Mayıs (1915) ayında faaliyete başlamıştı. Bigalı Köyü yakınlarında kurulduğu için bu isimle anılan hastane Maltepe yakınlarında bulunuyordu ve "Gelibolu Alman Kızılhaç Kampı (Feldlager der Deutschen Expedition des Roten Kreuz auf Gallipoli)" olarak da biliniyordu. Grafen Hochberg, İstanbul'daki Alman Askeri Misyonu'yla iş birliği içerisinde burada oldukça yoğun çalışmalar yürütmüş, DRK'nin daha sonra gönderdiği ekipler buraya ek barakalar inşa ederek hastanenin daha fazla yaralı ve hasta askere tedavi olanağı sunmasını sağlamışlardı²³.

Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği bir diğer cephe de Irak Cephesi'ydi. Bu cephe, İngilizlerin Abadan petrolerini korumak, Türk birliklerinin Hindistan'a ulaşmasını ve bölgedeki Alman tehlikesini önlemek, Hindistan ile deniz bağlantısını sağlamak ve kuzeye çıkıp Ruslarla birleşmek amacıyla 15 Ekim 1914 tarihinde Bahreyn'i ve 23 Kasım 1914'te Basra'yı işgal etmesi üzerine açılmıştı²⁴. Irak'ta savaş başladığında Hilal-i Ahmer Cemiyeti

(doktor ve hemşireler) de kimi zaman Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ndeki çalışmalara destek oluyordu. Carl Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, Druch und Verlag von Gerhard Stalling, Berlin 1927, s. 164; Hans Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, Schlieffen Verlag, Berlin 1927, s. 62.

²² Gerd Machalett und Ernst-Jürgen Finke, "Die Medizinische Versorgung der Deutschen Militärrmission in Vorderasien 1914-1918", **Wehrmedizinische Monatschrift**, 59/2015, s. 251-252.

²³ Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ndeki çalışmalar 1918 yılının Ekim ayına kadar devam etmiştir. <https://www.gallipoli1915.de/feldlazarett-bighali> (Erişim Tarihi: 24.01.2020). DRK, Bigalı Sahra Hastanesi'ne getirilen ağır yaralıları İstanbul'daki hastanelere taşımak için Reşid Paşa Hastane Vapuru'nu kiralamış ve bu vapurla yüzlerce hastayı Sirkeci ve Haydarpaşa İskeleleri'ne taşımıştı. **Osmanlı Arşivi (OA)**, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS), 2180/1, 09.09.1915; HR.SYS, 2180/2, 03.02.1916.

²⁴ İngilizler Kut'ül Amare'yi ele geçirip Bağdat'a ulaşmak istiyorlardı ve iki kuvvet arasında 26 Kasım 1915'te meydana gelen kanlı çarpışmalardan sonra İngilizler geri çekildiler. Kut'ül Amare'de 8 Aralık 1915'te kuşatılan İngiliz birlikleri, beş ay süren bir direnişten sonra 28 Nisan 1916'da teslim oldu. Ancak, İngiliz birlikleri 1917 yılı başında bekledikleri güce ulaşıncaya taarruza geçtiler ve 11 Mart 1917'de General Maude yönetimiindeki Britanya birlikleri Bağdat'a girerken Halil Paşa'nın komutasındaki Osmanlı askerleri Bağdat'ı boşalttı. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 112-122.

Dr. Sami Bey'in başkanlığında Bağdat'ta çalışmalara başlamış ve ilk olarak şehirde bulunan hastanenin idaresini üstlenmişti. Bundan başka, 3.000 yatak kapasiteli altı hastanenin yanında Dicle Nehri'nde salları ve kayıklar içinde iki seyyar hastane kurulmuş; 150 yataklı başka bir hastane de ordu emrine verilmişti. Neticede Hilal-i Ahmer Cemiyeti Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine kadar yaklaşık 20.000 hastanın tedavisiyle ilgilenmişti²⁵.

DRK'nin Bağdat'a sağlık personeli gönderme durumu Berlin'deki Merkez Komitesi'nin kararından çok Harbiye Nezareti'nin talebi doğrultusunda şekillenmişti. Aslında, Genel Sekreter Prof. Ludwig Kimmle'nin isteğiyle Çanakkale'de çalışma başlatılması için bir ekip teşkil edilmiş ve Kasım (1915) ayı içerisinde İstanbul'a gönderilmişti. DRK personeli İstanbul'a ulaştıklarında Harbiye Nezareti, Irak Cephesi'nde sağlık çalışmalarına daha çok ihtiyaç duyulduğunu ve oluşturulacak bir ekibin Bağdat'taki 6. Ordunun emrinde çalışma yürütmesinin daha faydalı olacağını kendilerine iletmişti. Neticede, gerekli malzemeler temin edildikten sonra Dr. Stutzin (başhekim), Kutze (muhasip), yedi hemşire ve iki Türk tercüman 17 Şubat 1916'da İstanbul'dan Bağdat'a hareket etmiş; malzemelerin taşınması, yeni bir askeri hastanenin tesisi ve tanziminden sonra sağlık çalışmalarına ancak temmuz ayında başlanabilmişti²⁶.

DRK'nin Osmanlı sınırları içerisinde sağlık çalışması yürüttüğü bir diğer bölge de Filistin'di. Kanal (Filistin/Süveyş) Cephesi, Almanların isteği üzerine açılmıştı ve bununla Osmanlı Devleti'nin Süveyş Kanalı'nı, dolayısıyla Mısır'ı yeniden ele geçirmesi amaçlanmıştı. Yapılan plana göre, Osmanlı Devleti buradaki mücadelelerde başarılı olduğu takdirde İngilizlerin Uzak Doğu'daki sömürgeleri ile bağlantısı kesilecekti. Ancak beklenen başarı sağlanamadı ve Osmanlı ordusu Suriye topraklarına kadar çekilmek zorunda kaldı. Kanal Cephesi'nde mücadeleler başladığında Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1915 yılının Şubat ayı içerisinde Dr. Neşet Ömer Bey başkanlığındaki bir heyeti Kudüs'e göndermiş ve bu şekilde çalışmalara başlanmıştı. Kudüs dışında Hafır ve Vadi-i Sarar gibi bölgelerde teşkil edilen hastanelerde de sağlık hizmeti

²⁵ Çapa, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, s. 90.

²⁶ Oldukça zor şartlarda yürütülen sağlık çalışmaları Bağdat'ın İngilizler tarafından işgaline kadar devam etmiş ve neredeyse bir yıldır sürdürülen çalışmalar DRK personelinin şehirden ayrılmasıyla son bulmuştur. Richard Burggraf, "Meine Reiserlebnisse und Tätigkeit bei der Irak-Expedition des Deutschen Roten Kreuzes Bagdad", **Unter dem Roten Kreuz im Weltkriege**, Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner, (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes), Vaterländischer Verlag C. U. Weller, Berlin 1934, s. 235-236.

sunan Hilal-i Ahmer, bölgedeki faaliyetlerini 1917 yılının sonlarına kadar devam ettirmiştir²⁷. Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin de Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kudüs'te sağlık çalışması yürüttüğü bilinmektedir. Bu çalışmalar 1915 yılının ilk aylarından itibaren başlamıştı ve DRK, personeli içerisinde büyük tecrübeye sahip ve Çanakkale Cephesi'nde önemli hizmetlerde bulunan Grafen Hochberg'i Kudüs'e göndermekle bölgeye verdiği ehemmiyeti göstermiş oluyordu²⁸.

II. Erzincan Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi

Dr. J. Joseph Stutzin, İstanbul'a geldikten sonra ekipten ayrılarak Harbiye Nezareti bünyesinde yürütülen sağlık çalışmaları kapsamında cerrahi müdahalelere danışmanlık yapmak üzere Suriye'ye geçmişti²⁹. Ekibin diğer üyeleri ise Dr. Colley idaresinde 9 Ocak 1915 günü Erzincan'a hareket etti. Üç günlük tren yolculuğunun ardından Ulukışla'ya ulaşan ve bundan sonra yola atlarla devam eden DRK ekibine bu zorlu yolculukta üç Türk subayı da refakat etmişti³⁰. Nihayet Erzincan'a ulaşan Alman sağlık ekibini Dr. Kenan Bey ile Dr. Rıza Bey karşılamış; daha sonra buradaki idari ve askeri makamlar, yerleşim yerlerinin biraz dışında kalan ve şehrin en güzel binalarından olan Süvari Kışlası'nı onlara tahsis etmişti. Bu binada hizmet verecek olan Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi sekiz odada elli yatak kapasitesine sahip olacaktı ve hastanenin dışında ayrıca enfeksiyon barakaları da kurulacaktı³¹.

Erzincan'a ilk olarak doktorlar gelmiş ve kendilerine tahsis edilen binada 8 Şubat 1915 tarihinde çalışmalara başlamıştı. Hemşireler ile hastane için ge-

²⁷ Mesut Çapa, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin (Kanal) Cephesi'nde Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Çalışmaları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 8, S 16, 2018, s. 61-62.

²⁸ Mühlmann, *a.g.e.*, s. 164. Aslında DRK, Grafen Hochberg ve ekibini Osmanlı topraklarına Kudüs'te bir hastane açması ve DRK adına sağlık çalışmasını başlatması amacıyla göndermişti. Ancak, Hochberg ve ekibi İstanbul'a geldiklerinde Çanakkale'de bir cephe açılma ihtimali ortaya çıkınca planlar değişmişti. Gelibolu'da mücadeleler başlayınca Alman Askeri Misyonu'nun isteği doğrultusunda Hochberg, Bigalı Alman Sahra Hastanesi'nin kuruluşu ve çalışmalarıyla yakından ilgilenmek zorunda kalacak, buradaki çalışmalar düzene girdikten sonra Kudüs'e gidecektir. *KA*, 94/76, 17 Aralık 1914.

²⁹ J. Joseph Stutzin, "Zwei Jahre kriegschirurgische Tätigkeit in der Türkei," *Brun's Beitrage zur Klinische Chirurgie*, 160/5 (8. Kriegschirurgischer Bd., Heft 33), 1917, s. 709.

³⁰ *Deutsche Medizinische Wochenschrift*, 41/ 25, 17 Juni 1915, s. 746 .

³¹ Paul R. Neukirch und Theodor Zlocisti, "Epidemiologische und klinische Erfahrungen bei Fleckfieber in Ostanatolien", *Medizinische Klinik*, 12/10 (587), 5 März 1916, Berlin, s. 256.

rekli malzemeler ise daha sonra bir Amerikan vapuruyla Trabzon'a gelmişti. Onları Trabzon'da Alman ordusundan Binbaşı Schröder ve eşi karşıladı. Burada 14 günlük beklemenin ardından atlarla Erzincan'a hareket eden hemşireler 11 Şubat'ta Erzincan'a ulaştı. Malzemelerin getirilmesi biraz meşakkatli olduysa da Trabzon'dan kiralanan hayvanlarla uzun bir uğraşının ardından Erzincan'a taşınabildi. Beklenen malzemelerin gelmesiyle Alman Hastanesi hızlı bir şekilde hazır hale getirildi ve başlangıçta iki odada 50 yatak kapasitesiyle hizmet verilen hastane, Mart ayında altı koğuştaki 300 yatak kapasitesiyle daha fazla hastayı kabul etmeye başladı. DRK ekibi şehirdeki askeri ve mülki makamlarla yürütülecek çalışmalar hakkında bir bilgi alışverişinde bulunmuştu. Alman sağlık personelinin ifadesiyle, bu süreçte DRK ekibine Türk makamları daima destek olmuştur³².

Bağdat'a gelen DRK ekibindeki doktorlardan ikisi (Colley ve Hans Lindenberg) cerrah iken, diğer ikisi de (Neukirch ve Zlocisti) dâhiliye uzmanıydı. Hastane açılınca doktorlar daha etkin sağlık hizmeti verebilmek amacıyla kendi aralarında bir görev paylaşımı yapmışlardı. Buna göre Dr. Colley acil vakalarla ilgilenecek, Dr. Lindenberg ise ameliyathaneden sorumlu olacaktı. Dr. Neukirch ile Dr. Zlocisti şehir ahalisinden değişik şikâyetlerle hastaneye gelenleri muayene edecekti. Dr. Neukirch zamanının bir kısmını şehirdeki merkezi hastanenin laboratuvarında tifüs hastalığına dair araştırmalarla geçiriyordu. Hemşire Elisabeth röntgen odası, ameliyathane ve laboratuvarla, Hemşire Else tifüs hastalarıyla, Hemşire Hedwig humma-i racia (rückfallfieber/ relapsing fever)³³ hastalarıyla, Hemşire Anna diğer hastalarla, Hemşire Klara ikinci ameliyathaneye ve Hemşire Emmi Mestwerdt ise laboratuvarla ilgilenecekti. Hasta bakıcı Krug hastanenin gelir ve gider işlerinin yanında malzemelerin tedarikiyle, Hasta bakıcı Kreuscher laboratuvardaki çalışmalara yardım edip enfeksiyon bölümünün ihtiyaçlarıyla, Hastabakıcı Heinze, Krause ve Fischer günlük hasta bakımları dışında hastane dışındaki işlerle ve Hasta bakıcı Gehlsen hastaneye ait eczaneye ilgilenecekti. Gehlsen aynı zamanda hastaların yıkanması ve temizliğine refakat edecekti³⁴.

Aslında, Alman Kızılhaç Hastanesi Kafkas Cephesi'ne yaklaşık 200 km uzaktaydı ve DRK ekibi Erzincan'a geldiğinde Kafkas Cephesi'ndeki müca-

³² **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 228.

³³ **Humma-i Racia (Dönek Ateş)**, bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalıktır. Ateş bir yükselip bir alçaldığı için "geri dönen ateş" anlamında bu isim verilmiştir.

³⁴ **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 230-232.

dele neticelenmiş, Osmanlı ağır kayıplar vermişti. DRK açısından sağlık hizmetleri için Erzincan'ın tercih edilmesinin sebebi savaş yaralılarından burada daha rahat bakımını yapmak ve tedavi süreçlerini takip etmekte. İlerleyen günlerde Alman Hastanesi savaş yaralılarından çok salgın hastalıklarla mücadele etmeye başlamıştı ki, bu süreçte hastanedeki yatakların neredeyse üçte ikisi enfeksiyon hastalıklarına ayrılmıştı³⁵.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Erzincan ve genel olarak Doğu Anadolu'nun büyük bir kesiminde ortaya çıkan salgın hastalıklar önemli bir sorundu. Bu hastalıklar içerisinde tifüs, Erzincan'da hergün ortalama 50-60 askerin ölümüne neden oluyordu ve “lekeli humma”, “lekeli tifo” gibi farklı isimlerle anılan bu hastalığa hangi mikrobun sebep olduğu da o dönem için anlaşılammıştı³⁶. Ancak, ilerleyen zaman içerisinde, Türk doktorları tarafından bakteriyoloji laboratuvarlarında yapılan çalışmalar neticesinde hem ordunun hem de halkın muzdarip olduğu tifüs hastalığına karşı aşilar geliştirilmeye başlanmıştı. Diğer yandan, DRK doktorlarından Neukirch de Erzincan'da görülen bulaşıcı hastalıklar üzerine uzun süreli çalışmalar yaparak, tifüs ateşi ve nükseden ateşin (rückfallfieber) kaynağını bulmaya çalışmış ve tifüse bağlı olarak üreyen bir tür salgın hastalığı (paratifo) tespit etmişti. Erzincan'da sadece tifüsle değil, kolera ve dizanteri gibi diğer hastalıklarla da mücadele edilmişti³⁷.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Halkın sağlığını da tehdit eden tifüs için en önemli mücadeleyi Gülhane ve Haydarpaşa Askeri Hastanelerinde hekimlik yaptıktan sonra Darulfünun Tıp Fakültesi'nde ders vermeye başlayan, 1915 yılında ise Kafkas Cephesi'ne gönderilen Dr. Hamdi Suat vermiştir. Dr. H. Suat, Erzincan Askeri Hastanesi'nde, hem askeri hekim hem de Hilal-i Ahmer adına salgın hastalıklarla ve özellikle tifüs ile savaşmış, ilk “*tifüs aşısı*” sayılabilecek öncü çalışmalar yapmıştır. Savaş yıllarında Erzincan'da faaliyet gösteren sağlık birimleri şunlardı: Erzincan Askeri Hastanesi, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi, Erzincan Daru'l-İstihzarı (Serum Evi) ile Alman ve Amerikan Kızılhaçlarına ait hastanelerdi. Deniz Akpınar, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler”, **Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-01 Ekim 2016)**, Bildiriler Kitabı, C I, 2016, s. 34-36.

³⁷ Dr. Paul Neukirch tespit ettiği ve daha sonra Bacillus Erzincan (Erzincan paratifosu) adını verdiği bu hastalıkla ilgili detaylı araştırmaları İstanbul'da sürdürmüş ve 1917 yılında biri Türkçe, diğeri Almanca olarak iki makale (Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'de) yayımlamıştı. Bu hususa dair detaylı bilgi için bk: Şeref Etker, “Bir Bakterinin Biyografisi-S. Paratyphi Erzincan (Neukirch)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 'Savaş ve Bilim' Özel Sayısı**, S XIX, 2018, s. 91-92.

Alman doktorlarının her biri bölgede ortaya çıkan hastalıkların kökeni ve bunu önlemenin yollarını bulabilmek için farklı konularda araştırma yapmaya çalışmışlardı. Örneğin, Dr. Zilocisti tifüs ateşinin sebep olduğu fiziki sorunlara odaklanmış, Dr. Colley bölgede yaşayanların apandisitlerindeki yapıyı incelemiş, Dr. Lindenberg, güneş ışığının hastalara etkisini araştırmış ve Dr. Neukirch de, biraz evvel ifade ettiğimiz gibi, tifüs ateşinin kaynağını bulmaya çalışmıştı. Özellikle salgınla mücadele, doktor ve diğer Alman personelin en büyük meşguliyetleri arasında yer almıştır. Alman sağlık ekibinin salgın hastalıklar konusundaki hassasiyeti, Erzincan'da görev yapan dört Türk doktorunun lekeli humma (fleckfieber) hastalığına yakalanıp birkaç hafta içerisinde hayatını kaybetmesiyle daha da artmış ve hastaların temizliği, beslenmesi, odaların hijyeni gibi hususlara ayrı bir ehemmiyet verilmeye başlanmıştı³⁸.

Erzincan Alman Salib-i Ahmer Hastanesi özellikle salgın hastalıklarla mücadele hususunda Erzincan Askeri Hastanesi ile Hilal-i Ahmer Hastanesi'nin yükünü hafifletmeye çalışmıştı. Ayrıca hastanede donanımlı bir ameliyathane ve uzman sağlık ekibi bulunduğu için diğer hastanelerde bakılamayan ağır hastaların muayene, cerrahi müdahale ve tedavileri de burada yapılabiliyordu. DRK ekibi 1915 yılının Ağustos ayına kadar sorunsuz bir şekilde çalışmalarını devam ettirdi. Ancak, salgın hastalıkların doktorları etkilemesi ve malzeme tedarikinde yaşanan sorunlar nedeniyle Eylül ayında İstanbul'a dönen Alman sağlık personeli ateşkes imzalanıncaya kadar İstanbul'da kalmış ve buradaki Alman Askeri Hastanesi'nde çalışmalarını sürdürmüştür³⁹.

III. Bağdat Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi

DRK Genel Sekreteri Prof. Ludwig Kimmle'nin girişimiyle Merkez Komitesi 1915 yılının sonlarına doğru Çanakkale Cephesi'ndeki çalışmalara yardım etmek ve Bigalı'daki sağlık birimini büyütme amacıyla aralarında baraka inşa edebilecek uzmanın da bulunduğu bir sağlık ekibini İstanbul'a göndermişti. Dr. Schwenninger liderliğinde ve beş personelden oluşan ekip

³⁸ Hastanenin mutfak bölümü hijyen açısından devamlı kontrol ediliyordu. Mutfakta Türk usulü bir fırın vardı ve yemekleri bir Türk aşçı yapıyordu. Yemeklerin dağıtılması esnasında bir Alman hemşire ona yardım ediyor, bulaşıkların yıkanmasında ise Türk askerleri yardımcı oluyordu. Yemeklerde hastalara genelde çorba, koyun eti, tatlı ve kayısı kompostosu veriliyor, Türk askerinin sigaraya düşkünlüğü nedeniyle her gün yemeklerden sonra sigara ve imkân nispetinde kahve ikramı da yapılıyordu. **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 231-232.

³⁹ **Notizen zur Hamburger**, s. 10; Etker, a.g.m., s. 91.

İstanbul'a ulaştığı günlerde DRK Merkez Komitesi Prof. Michels⁴⁰ başkanlığında on hemşire ve beş hasta bakıcıdan oluşan ikinci bir ekibi daha yola çıkarmıştı. Her iki ekip de İstanbul'a ulaşınca Alman Büyükelçiliği'nin himayesi altında birkaç gün dinlendikten sonra Çanakkale'ye gitmek için Harbiye Nezareti'nin müsaadesini beklemeye başlamıştı. Harbiye Nezareti ise, İstanbul'da bulunan ve DRK'nin önde gelen üyelerinden Dr. J. Joseph Stutzin aracılığıyla Bağdat'taki 6. Ordu emrinde çalışacak bir sağlık ekibine acilen ihtiyaç olduğunu ve Merkez Komitesi'nin oluşturacağı yeni bir ekibin gerekli malzemelerle birlikte Bağdat'a hareket etmesinin uygun olacağını bildirdi. Bunun üzerine Dr. J.J. Stutzin yanına Dr. Gundelfinger, Hemşire Anna Knaaf ve Hasta bakıcı Barune'yi de alarak 4 Ocak 1916'da Berlin'e döndü. İstanbul'da kalan ekibin bir kısmı da Bağdat'ta yapılacak çalışmalar için gereken hazırlıkları tamamlayacaktı⁴¹.

Harbiye Nezareti'nin Bağdat'a bir DRK ekibi gönderme isteği Dr. J.J. Stutzin ve arkadaşları daha yoldayken Berlin'e ulaştığından Merkez Komitesi Bağdat'a gönderilecek ekip ile gerekli malzemelerin belirlenmesi için çalışmalarına başlamıştı. Bağdat'a gönderilecek ekip Dr. J. Joseph Stutzin (Başhekim) başkanlığında iki yardımcı doktor, altı hemşire ve dört hasta bakıcıdan oluşacaktı. Bunlara İstanbul'dan on beş Türk askeri (sıhhiye eri) de katılacaktı⁴².

Berlin'deki Merkezi Komite ile İstanbul'daki Alman Askeri Misyonu arasında yapılan görüşmeler neticesinde Gelibolu'da inşa edilmesi için daha evvel getirilen baraka malzemelerinin 5. Ordu'ya bırakılması (zaten böylesine ağır yükün Bağdat'a götürülmesi zor olacaktı), onun yerine Grafen Hochberg ekibine ait Galata'daki gümrük deposundan 16 adet yeni çadır, 4 büyük hasta çadırı, yeni uyku çadırları, bir mutfak çadırı, bir yemek çadırı ve bir de ameliyat çadırı alınması kararlaştırıldı. Ekibe ayrıca, 100 adet demir yatak takımı ile sinek koruyucu malzemeler (file, tül vs.) de verilmişti. Bu şekilde Bağdat İstasyonu için malzeme tedariki büyük oranda tamamlanmıştı. Şubat ayının başlarında ise Dr. Stutzin ve Hemşire Anna Knaaf, yanlarında cerrahi müdahale hususunda uzman iki hemşireyle birlikte Berlin'den dönmüştü. Bütün

⁴⁰ Prof. Ernst Michels, Dr. Stutzin'in Çanakkale'ye ve oradan da Bağdat'a gitmesiyle İstanbul'daki Alman sağlık misyonunun en üst sorumlusu (Chefarzt der Deutschen Sanitätsmission des Roten Kreuzes in Konstantinopel) olmuştur. **KA**, 398/189, 10 Mayıs 1019.

⁴¹ Burggraf, a.g.m., s. 235.

⁴² J. Joseph Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/13, 1918, s. 358.

eksikliklerin giderilmesiyle Dr. Stutzin ve ekibi, malzemelerin vagonlara yüklenmesinden sonra Haydarpaşa İstasyonu'ndan Bağdat'a hareket etti. DRK, Bağdat'taki sağlık çalışmalarına önem verdiğini göstermek için Berlin'den dört vagon dolusu malzeme daha yola çıkarmıştı ve bu malzemeleri Haydarpaşa İstasyonu'nda Dr. Gundelfinger, Dr. Diesing, R. Burggraf, hasta bakıcılar Braune ve Schwandt teslim alarak Bağdat'a hareket etmişlerdi. Nihayetinde, zahmetli bir yolculuktan sonra her iki grup da Haziran (1916) ayının sonlarına doğru Bağdat'a ulaştı⁴³.

DRK ekibi Bağdat'a ulaştığında kendilerine tahsis edilen binada⁴⁴ çalışmalara başladı. Getirilen yedi vagon dolusu sağlık malzemesinin binaya taşınması biraz zahmetli olsa da odaların düzenlenmesi (bu işlerden R. Burggraf sorumluydu), ameliyathane ve bakteriyoloji odaları ile mutfak, banyo ve çalışanların ikamet yerlerinin hazırlanması yaklaşık iki haftayı bulmuştu. Aynı bahçe içerisinde yer alan ve üç bağımsız binadan oluşan hastane şu şekilde tanzim edilmişti: Birinci binada, iki ameliyathane ve toplam 50 yatak kapasiteli birkaç hasta odası; ikinci binada, 95 yatak kapasiteli birkaç oda ile büyük bir sargı odası; üçüncü binada ise doktor ve diğer Alman sağlık personelinin ikamet odaları, mutfak (çalışanlar için), eczane ve bir de malzeme odası bulunuyordu. Hazırlıkların devam ettiği süreçte Kumandan Halil Paşa başta olmak üzere bölgede görev yapan Alman subay ve doktorlar da buraya gelerek çalışmaları takip etmişlerdi. Bütün odaların hazır hale gelmesiyle Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi (Deutsche Rote Kreuz-Lazarett) 9 Temmuz 1916 tarihinde hasta kabulüne başladı⁴⁵.

Hastenenin ameliyathanesi her türlü cerrahi müdahaleyi gerçekleştirebilecek düzeyde hazırlanmıştı. Herşeyden önce bu odanın/ameliyathanenin enfeksiyon açısından düzenli olarak temizliği yapılıyor, cerrahi müdahaleden

⁴³ Ekiplerin yolculuğu oldukça zor geçmiştir. Eskişehir, Konya, Tarsus, Adana, Halep, Rakka, Deyr-i Zor üzerinden Bağdat'a ulaşan trenin birçok yerde zorunlu konaklaması nedeniyle ekibin neredeyse 40 günü yolculukla geçmişti. Hasta bakıcılardan Schwandt, Cerablus yakınlarında dizanteri hastalığına yakalanınca Almanya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Burggraf, a.g.m., s. 236-237.

⁴⁴ Dicle Nehri kenarında bulunan ve daha evvel vilayet yöneticilerinin ikameti olarak kullanılan bu mekân, bir ara Fransız Konsolosları tarafından da kullanılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte askeri yönetimin kontrolüne geçmiş, DRK ekibinin Bağdat'a ulaşmasıyla sağlık çalışmalarının yürütülmesi için kendilerine tahsis edilmiştir. Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", 44/13, s. 358.

⁴⁵ Burggraf, a.g.m., s. 238.

evvel doktor ve hemşireler odanın bir köşesinde bulunan kaynatılmış su ile ellerini yıkıyorlardı. Ekip Almanya'dan gelirken özellikle ameliyathane için gereken malzemeleri beraberlerinde getirmişti. Odada modern bir ameliyat masasının yanında cam şişelerin bulunduğu bir dolap ve cerrahi müdahale esnasında kullanılacak malzemelerin konulduğu bir masa bulunuyordu. Cerrahi müdahale yapılırken en büyük sorun pencerelerin kapatılmasıydı. Yaz aylarında sıcaklık kimi zaman 50°'ye ulaştığından odaların pencereleri genelde açık tutulurdu. Ne var ki, Bağdat ve çevresi tozlu olduğu için sıhhi açıdan operasyon esnasında pencerelerin kapatılması gerekiyordu⁴⁶.

Aslında Bağdat'ın iklimi şehre geldikleri ilk günden itibaren Alman sağlık ekibini çok zorlamıştır. DRK personeli farklı coğrafyalara gönderilirken gidecekleri yerlerdeki beslenme alışkanlıklarına veya kültürel farklılıklara uyum hususunda eğitiliyordu ancak, iklime uyum sağlama konusunda önceden eğitim verilemezdi. Bu yüzden yaz ve kış aylarının çetin geçtiği bölgelere gönderilecek personeller önceden uyarılıyor ve bunu kabul edenler gönüllü olarak ekibe dahil ediliyordu⁴⁷.

Dr. Stutzin, Bağdat'a gelmeden evvel DRK'ye ait İstanbul'da bulunan hastanede bir çok ameliyat gerçekleştirmişti. Bu yüzden cerrahi müdahale⁴⁸ konusunda oldukça deneyimliydi. Hastane açılır açılmaz cepheden gelen ağır yaralı askerlerin büyük bir kısmı buraya sevk edilmeye başlandı. Hastane nehrin kenarında bulunduğu için vapurla getirilen yaralılar doğrudan hastaneye alınabiliyordu. DRK'nin daha önceki çalışmalarında görülen ve daha fazla

⁴⁶ Yaz aylarında odaların pencereleri gece-gündüz açık tutulurdu. Ancak böceklerin, özellikle akrep ve yılan gibi hayvanların pencerelerden odaya girme tehlikesi bulunduğundan Alman sağlık çalışanları geceleri genelde ikamet ettikleri odaların pencerelerini kapatıyordu. Dr. Stutzin Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde birkaç defa yılanın hastaneye girmeye çalıştığına şahit olmuştu. J. Joseph Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/14, 1918, s. 382.

⁴⁷ "Vom Roten Kreuz", **Allgemeine Deutsche Lazarett-Zeitung**, Nr. 16, A.H.Qu., den 20 April 1918, s. 5.

⁴⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda silahların hızı ve askerler üzerindeki tahrip gücü daha önceki savaşlarda kullanılan silahlara kıyasla oldukça etkili hale gelmiş ve bu savaşta daha önceki savaşlarda görülmedik boyutlarda büyük çatışma ve yıkımlar gerçekleşmişti. Savaşın başlamasıyla birlikte neredeyse 60 milyon asker seferber edilmiş, bu askerlerden 7 milyonu ölmüş, 19 milyondan fazlası da yaralanmıştı. Kullanılan silahların özelliği nedeniyle daha önceki savaşlarda görülmedik oranda şarapnel yaralanmaları meydana gelmiş ve tüm savaş yaralanmalarının yaklaşık % 70'ini şarapnel yaralanmaları oluşturmuştu. Richard A. Gabriel und Karen S. Metz, **A History of Military Medicine, From Ancient Times to The Middle Ages**, Band I-II, Greenwood Pres, New York 1992, s. 239.

can kurtarma hedefine dayalı olan uygulamaya göre, ağır yaralıları hastaneye kabul edilirken hafif yaralıları diğer hastanelere yönlendiriliyordu. Çalışmaların başladığı ilk günlerde onlarca yaralı getirilmiş ve birçoğu ameliyata alınmıştı. Ameliyathane her gün saat 06.00'da açılırdı ve sıcak günlerde neredeyse 40° sıcaklığın etkisinde çalışılırdı. Bunun için erken saatlerde başlamak gerekiyordu⁴⁹.

Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi'nde tedavi edilen askerler sağlıklarına kavuşunca tekrar birliklerine dönebiliyordu. Alman sağlık personeline göre, tedavi sürecinde Türk askerleri kızgın ve sabırsız görünüyordu. Bazı askerler saatlerce yalnız ve neredeyse hareketsiz bir şekilde oturuyordu. Sigara askerlerin en büyük eğlencesiydi ve ağızlarında daima sigara bulunurdu. Askerlerin gözlerinde genelde görme problemi vardı. Özellikle Araplarda bu sorun bariz bir şekilde görülüyordu. Hastanede bir de diş tedavisine bakan bölüm vardı. Yapılan muayenelerde Türk askerinin dişleri genel olarak yıpranmış ve bakımsız olarak tespit edilmişti⁵⁰.

Hastanede tedavi gören hastaların yeterince beslenmesine önem verilirdi. Bu yüzden mutfak ve yemek işlerinin tek elden yürütülmesi ve düzenin sağlanması adına bu bölümün sorumluluğu personelin tecrübelilerinden Başhemşire Anna Knaaf'a verilmişti. Alman personel ve Alman hastalarına yemekler ayrı pişirilirdi. Hastanede Türk askerleri için de ayrıca bir mutfak bulunuyordu. Yemeklerin pişirilmesinde Halep'ten getirilen bir fırın ve birkaç mangaldan yararlanılırdı. Bölgede temin edilebilen temel tüketim maddeleri buğday ve arpa (ekmek yapımında kullanılırdı), koyun eti, tavuk, yumurta, yoğurt, inek sütü ve tereyağı idi. Ayrıca meyve (erik, şeftali, ayva, kavun, üzüm, limon ve hurma) ve sebze (domates, salatalık, fasulye ve İran'dan düzenli olarak getirilen patates) de mutfağın satın aldığı ürünler arasında yer alıyordu. Dicle Nehri'nden sağlanan balık ise hastaların beslenmesinde önemli bir besin kaynağıydı⁵¹.

⁴⁹ Burggraf, a.g.m., s. 238.

⁵⁰ J. Joseph Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/15, 1918, s. 414. Bağdat Alman Askeri Hastanesi'nde diş tedavisiyle ilgili bir bölümün bulunduğu dair bk: <https://military-medicine.com/article/2536-zahnmedizinische-betreuung-deutscher-soldaten-im-ersten-welt-krieg.html> (Erişim Tarihi: 29.01.2020).

⁵¹ Arapların yeme alışkanlığı Bağdat'ta görev yapan Alman doktorların dikkatini çekmiş ve kaleme aldıkları raporlarda, yerel halkın yemeklerini kase tarzı kaplarda yediklerini, tabak, çatal ve kaşık gibi malzemelere gereksinim duymadıklarını belirtmişlerdi. Üstelik

Savaş yıllarında orduların cephede birbirleriyle mücadelesi kadar cephe gerisinde ortaya çıkan ve binlerce askerin ölümüne neden olan salgın hastalıklar da sağlık çalışmaları açısından önemliydi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bit ve pire salgını yüzünden Kafkas Cephesi'nde binlerce asker tifüs, lekeli humma ve humma-i raciadan , yaklaşık 6.000 kişi dizanteriden, tüm cephelerde ise 20.000'den fazla asker sıtmadan hayatını kaybetmiş; Hicaz, Irak gibi sıcak bölgelerden dönen askerler malarya tipi sıtmayı ülke geneline yaymışlardı⁵². Aslında salgın hastalıklar, savaş şartlarına bağlı olarak bütün cephelerde uygun yayılma ortamı buluyordu. Temiz su kaynaklarının yetersiz oluşu, gıda ürünlerinin temizliğine dikkat etmeme ve enfeksiyon üreten ortamların yaygın oluşu gibi nedenler yüzünden kolera, tifüs, dizanteri ve sıtma gibi hastalıklarla mücadele oldukça zor oluyordu. Bu tür hastalıklar Bağdat ve çevresinde de görülüyordu ve hijyene dikkat edilmediği için salgın hastalıklar sadece askerler arasında değil halk arasında da yaygındı. Bunun için Alman sağlık personeli bu hususa ayrı bir önem vermiş ve salgın hastalıklarla mücadele etmek için hastanenin bahçesinde bir enfeksiyon çadırı oluşturmuştu. Yaralı gelen hastalar, eğer cerrahi müdahale gerekmiyorsa önce bu çadırlara alınır, belirli bir süre burada bekletilirdi. Karantina görevlisi olarak istihdam edilen sağlık personelinin refakatinde tedavileri sağlanır ve daha sonra hastanedeki odalara nakledilirdi. Salgınla mücadelede elbiselerin temizliği önemli bir yere sahip olduğundan teşkil edilen buhar odasında kullanılan elbiseler sterilize edilirdi⁵³.

Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi su ihtiyacının büyük bir kısmını Dicle Nehri'nden pompa yardımıyla karşılıyordu. Ana su kaynağı bu nehir olduğu için Alman sağlık personeli geldiği ilk günlerde nehir kenarında gördükleri çöp, insan dışkısı ve hayvan leşlerini temizlemeye çalışmıştı. Nehirden alınan su önemli miktarda kil içerdiğinden önce kurulan düzenekle filtreden geçiriliyor, daha sonra büyük kazanlarda kaynatılıyordu. Temizlenen suyun sıcak havalarda bozulmaması için hastanenin birkaç yerinde buz dolapları oluşturulmuştu. Bu dolaplarda kullanılan yapay buzlar dışarıdan satın alınıyor ve bu sayede suyun yaklaşık 24 saat serin kalması sağlanıyordu. Ameliyathanelerde

binlerce süvariye sahip nüfuzlu şeyhler bile aynı yeme alışkanlığına sahipti. Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", 44/14, s. 382-383.

⁵² Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 16, 2006, s. 214.

⁵³ Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", 44/15, s. 414-415.

kullanılan suyun kaynatılmış olmasına azami dikkat edilirdi. Buna rağmen hem sağlık personeli, hem de askerler arasında bulaşıcı hastalıklar tamamen önlenememişti. Aslında, Alman sağlık personeli temizlik konusunda sıkı bir çalışma planı uyguluyordu ancak, odalarda bite (tifüs hastalığının en önemli taşıyıcısı) rastlanıyordu. Ne yazık ki, hastaneye gelen ziyaretçiler, muhafızlar, malzeme getirenler ile yardımcı görevlilerin ihmali nedeniyle enfeksiyonla mücadele disiplini çoğu zaman aksıyordu. Buna rağmen Alman ekibinin temizlik işini sıkı tutması ve enfeksiyonla mücadele konusunda katı ve düzenli bir kontrol sistemi sayesinde 1916 yılının sonbahar aylarında bulaşıcı hastalıklarda hissedilir bir azalma görülmüştü⁵⁴.

Hastanede sadece Alman personel çalışmıyor, onlara tercümanlarla birlikte toplam 51 Türk askeri (sıhhiye eri) de yardım ediyordu. Bu yardım sadece hastanenin içiyle sınırlı değildi. Gıda ve yakacak temininden hastanenin temizliğine, yaralıların hastaneye taşınmasından nehirden su pompalamaya kadar pek çok hususta Türk askerinin Alman personeline desteği oluyordu. Bu arada DRK Merkez Komitesi, çalışma şartlarının ağır olduğu bölgelerdeki sağlık personeli yenileriyle değiştirerek verimin düşmesini engelleme politikasına uygun olarak 11 Ekim’de Dr. Stutzin’e Berlin’e dönme emri vermiş, onun yerine Dr. Ruschaupt (Stabarzt/Cerrah)’u Bağdat’a göndermişti. Diğer yandan, Dr. Stutzin ile birlikte Bağdat’a gelen ve onun en büyük yardımcılarından olan Dr. Dienst ve Dr. Gundelfinger bir süre sonra ağır bir dizanteri hastalığına yakalanıp Kasım ayının ortalarında Almanya’ya dönmek zorunda kalınca onların yerine de Dr. Reith (Stabarzt/Cerrah) gönderilmişti. Yine Kasım ayının ortalarında Dr. Stutzin ile birlikte gelen altı hemşire de Berlin’e dönünce hastanede çalışan Alman personel sayısı azalmıştı. 8 Ocak 1917 tarihinde Prof. Dr. Reich’in Bağdat’a gelip çalışmaya başlamasıyla hasta kabulü tekrar eski günlerdeki gibi artış göstermiş, Dr. Reich’in gelişiyle ameliyathane belki de en yoğun günlerini yaşamıştı. DRK ekibinin bu şekilde çalışması İstanbul’daki askeri misyonun dikkatini çekince kendilerine destek olması için beş hasta bakıcı ile birlikte bir röntgen cihazının da gönderildiği Bağdat’taki hastane yönetimine bildirilmişti. Ancak takviye olarak gönderilen personel ve malzemenin hastaneye pek de bir faydası olmadı. Çünkü İngiliz birliklerinin şehre yaklaşması nedeniyle Alman çalışanlar hastaneyi boşaltmak zorunda kalacaktır⁵⁵.

⁵⁴ Stutzin, “Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad”, 44/13, s. 358-359; Stutzin, “Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad”, 44/14, s. 382; Stutzin, “Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad”, 44/15, s. 414-415.

⁵⁵ Burggraf, a.g.m., s. 238-239.

Kutü'l-Amâre yenilgisi sonrasında İngilizler yeni bir taarruz için hazırlık yaptılar. General F.S. Maude komutasındaki İngiliz birliklerinin 1917 yılı başlarından itibaren giriştiği taarruz harekâtı 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesiyle neticelenmişti⁵⁶. İngiliz taarruzu devam ederken Alman sağlık personeli de çalışmalara devam ediyordu. Aslında DRK ekibi, Osmanlı kuvvetlerinin İngiliz saldırılarına karşı koyacağını ve Bağdat'ın hiçbir şekilde İngiliz kontrolüne geçmeyeceğini düşünerek şehirden ayrılmamış ve hasta tedavisine devam etmişti. Ancak, 27 Şubat'ta Bağdat'tan ayrılıp Samarra'ya geçmek üzere hazırlık yapmaları yönünde emir gelince Alman sağlık personeli hastanedeki malzemeleri paketlemeye başlamış ve ağır yaralıları şehirdeki diğer askeri hastaneye nakletmişti. Nakledilenler arasında iki de Alman askeri vardı. Hareket için bütün hazırlıklar tamamlandıca 4 Mart 1917'de Bağdat'taki bütün DRK çalışanları trenle Samarra'ya (Bağdat'a 120 km uzaklıkta) geçti. Alman ekibini bundan sonra oldukça zor bir yolculuk beklediğinden yanlarındaki sağlık malzemelerini İstanbul'a kadar götürmenin imkânı yoktu. Bu yüzden malzemeleri Samarra'da bulunan bir Türk tabibine bıraktılar. DRK ekibinin 10 Mart'ta başlayan dönüş yolculuğu 13 Nisan'da Haydarpaşa'ya 29 Nisan'da ise Almanya'ya ulaşmalarıyla sona erdi⁵⁷.

IV. İstanbul'daki Alman Kızılhaç Askeri Hastaneleri

Birinci Dünya Savaşı esnasında DRK'nin Osmanlı topraklarında sağlık çalışması yürüttüğü bir diğer merkez de payitaht İstanbul'du. Çanakkale'de bir cephe açılma ihtimali artınca Harbiye Nezareti ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'daki hastanelerin personel ve malzeme eksikliklerini gidermeye çalıştıkları gibi, cepheden gelecek çok sayıda yaralı askerin tedavisi

⁵⁶ Bilindiği gibi, Kutü'l-Amâre zaferinden sonra bu cephedeki harekâtın sona erdiği değerlendirilmiş ve buradaki birliklerin bir kısmı General Baratof komutasındaki Rus ordularının Hanikin istikametinde ilerlemesi üzerine İran taraflarına kaydırılmıştı. Diğer taraftan İngilizler General F.S. Maude öncülüğünde bekledikleri güce ulaşmış ve 13 Aralık 1916 tarihi itibarıyla Dicle Cephesi'nde Bağdat hedefli yeni ve çok üstün bir taarruza geçmişti. İngiliz birlikleri 11 Mart 1917'de Bağdat'a girerken Halil Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri ise şehri boşaltmıştı. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918**, C III/II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s. 54 vd.

⁵⁷ Burggraf, a.g.m., s. 239. Alman Askeri Hastanesi'nin başhekimi Stutzin, iklim ve savaş şartları nedeniyle DRK'nin Bağdat'taki sağlık hizmetinin mükemmel denilecek düzeyde yapılamadığını belirtmiştir. Buna rağmen verilen sağlık hizmeti sayesinde Türk ve Alman yaralı askerlerine bir nebze de olsa faydalı olunmuştu. Stutzin, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", 44/15, s. 415.

için yeni sağlık birimleri de oluşturmuştu. Nitekim bu dönemde İstanbul'daki hastanelerin sayısı elli ikiye ulaşmıştı. Savaşın ilerleyen günlerinde cepheden İstanbul'a çok sayıda yaralının gönderilmeye başlanması üzerine Ordu Sahra Sıhhiye Müfettişliği, Hilal-i Ahmer'e yeni hastaneler açması yönünde talepte bulundu. Bunun üzerine, Müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'na hücumu nedeniyle daha evvel İstanbul'dan Eskişehir'e nakledilen merkez ambarı yeniden İstanbul'a taşındı. Bunun dışında, Çanakkale Savaşları bütün şiddetiyle devam ederken Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul'da Tıp Fakültesi (Dârülfünûn), Galatasaray Sultanisi, Taksim, Cağaloğlu, Kadırga ve Darüşşafaka hastanelerini de faaliyete geçirdi⁵⁸.

Bu savaş esnasında Almanya, müttefiki Osmanlı Devleti'ne iki ülke arasında yapılan anlaşma gereğince, askerî desteğin yanında çok sayıda doktor, hemşire ve hasta bakıcı gibi personel göndermek suretiyle sağlık alanında da destek sağlamıştı. Yapılan bir araştırmaya göre, Birinci Dünya Savaşı boyunca Almanya'nın Osmanlı topraklarına gönderdiği doktor sayısı⁵⁹ (bu sayıya Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne mensup doktorlar da dahildir) yaklaşık 250'yi buluyordu⁶⁰.

⁵⁸ Tıp Fakültesi on yedi, Galatasaray Sultanisi on altı, Taksim on iki, Galata yedi, Cağaloğlu altı, Kadırga on ve Darüşşafaka hastanesi on ay faaliyette bulunmuş; 2570 yatak kapasiteli bu hastanelerde toplam 19.443 yaralı tedavi edilmişti. Çapa, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti**, s. 84; Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, C I, Ankara 2002, s. 225. Harbiye Nezareti, Çanakkale Cephesi'nden İstanbul'a gelecek yaralıların Gülhane'ye sevk edilmesini, buradan da Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından arabalar ile hastanelere nakledilmesini planlamıştı. Erdemir, a.g.m., s. 93.

⁵⁹ Seferberlikle birlikte Osmanlı makamları bütün sivil hekimleri de askere almış ve bunlar askeri hekim olmuşlardı. Bu hekimler sadece askerlerin sağlığı ile uğraşmayacak, aynı zamanda ülkedeki bütün koruyucu hekimlik, sivillerin tedavisi, esirlerin ve göç eden muhacirlerin, mülteci ve çalışma kamplarında, maden ocaklarında, demiryolu yapımında çalışan işçilerin de sağlığıyla ilgileneceklerdi. Almanya'dan gelen doktorlar da uzmanlık alanlarına göre askeri personel statüsünde görevlerini devam ettirmişlerdi. Örneğin Dr. J. Joseph Stutzin başhekim, Dr. Diesnig ve Dr. Gundelfinger yüzbaşı, Anna Knaaf ise başhemşire olarak çalışacaklardı. Burggraf, a.g.m., s. 235.

⁶⁰ <https://www.scribd.com/document/80987994/aerztelwk-1> (Erişim Tarihi: 24.01.2020). Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya sahra sıhhiye hizmetlerini mükemmel bir şekilde uygulamaya başlamıştı. Özellikle cephe cerrahisi, ayırma istasyonları, gelişmiş yaralı tahliye sistemi ve sahra hastanelerinin çalışma düzeni büyük bir disiplin içerisinde yürütülüyordu. Tüm bu sistem demiryolu ağı ile birbiriyle irtibatlandırılmış ve o zaman için çok hızlı bir hasta ve yaralı tahliyesi gerçekleştirilebilmişti. Almanlar 1914 yılında bu sistemi oluşturmuş olmalarının yanında, aseptik ve antiseptik cerrahi uygulamalarını da yaygın olarak kullanıyorlardı. Planlamaya olan yatkınlıkları nedeniyle Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan on yıl önce, genel personel ve sağlık personelini, sağlık ihtiyaçlarını,

Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti için İstanbul'da askeri hastaneler açmak veya devlete ait hastanelerdeki çalışmalara destek olmak hem müttefik iki ülkenin dostluğu açısından hem de Çanakkale Cephesi'nde mücadele ederken yaralanan Alman askerlerine sağlık hizmeti sunabilme olanağı açısından büyük bir öneme sahipti. İşte böyle bir misyonla İstanbul'a sağlık çalışanı gönderme kararı alan DRK, 1915 yılının Mayıs ayında beş doktor, on hemşire ve hasta bakıcıdan oluşan sağlık ekibiyle İstanbul'daki ilk askeri hastanesini daha evvel Fransız Okulu olarak hizmet veren St. Pulcherie'de⁶¹ faaliyete geçirdi. Şehid Muhtar Bey adını taşıyan bu ilk Alman Askeri Hastanesi'ndeki sağlık çalışmalarını çok geçmeden gönderdiği üç doktor ve on bir hemşire ve hasta bakıcıdan oluşan ikinci bir sağlık ekibiyle destekleyen Alman Kızılhaç'ı hastanenin yönetimine Münih Üniversitesi'nden Prof. Hermann Dürck'ü getirmişti. Burada daha sonra J.J. Stutzin ve Prof. Ernst Michels gibi tanınmış doktorlar da bir süre görev yapmıştır⁶².

Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul'da sağlık hizmeti yürüttüğü bir diğer mekân da Beyoğlu'nda bulunan Defterdar Alman Askeri Hastanesi (Deutschen Roten Kreuz-Lazarett)'dir. Alman Kızılhaç ekipleri bu binada savaşın sonuna kadar sağlık çalışması yürütmüştür. Erzincan'a giden DRK ekibi İstanbul'a dönünce buradaki çalışmalara dahil olmuş ve T. Zlocisti, P.R. Neukirch ve Diesing gibi doktorlar bu hastanede görev yapmıştı. Çanakkale'de ağır yaralanan Türk ve Alman askerlerinin tedavisinde önemli bir yere sahip olan Alman Askeri Hastanesi, İstanbul'da ortaya çıkan salgın hastalıklara karşı da büyük mücadele vermiştir⁶³.

stoklarını ve yaralı taşınması ile ilgili planlarını yapmışlardı. Tüm bu hazırlıkların yanında Almanlar, savaşa katılan ordular içinde yaralı ve sakat askerlerin rehabilitasyonu ve yeniden eğitimi yönünde plan ve olanakları olan tek orduydular. Gabriel and Metz, **a.g.e.**, s. 243-244.

⁶¹ Savaş başladığında St. Pulcherie Fransız Okulu eğitime ara vermiş ve okul binası Şehit Muhtar Bey Hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştı. Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti ekipleri gelince hastane kendilerine tahsis edilmiştir. Etker, **a.g.m.**, s. 101.

⁶² Etker, **a.g.m.**, s. 101-102. 1916 yılı ortalarında hastanede dört doktor (Prof. E. Michels başhekimdi), bir eczacı, bir sekreter, yirmi hemşire ve yedi hasta bakıcı görev yapıyordu. **KA**, 714/324, 19 Haziran 1916.

⁶³ Defterdar Yokuşu'nda bulunan bu hastane 1820'li yıllarda Galata'daki Cenovalı gemicilere hizmet vermek üzere kurulmuş bir İtalyan Hastanesi'ydi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Alman askerler tarafından ele geçirilen hastane 1915 yılından itibaren Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne tahsis edilmiş ve savaşın sonuna kadar cemiyet burada sağlık hizmeti vermiştir. Cemiyet'in Erzincan ve Bağdat misyonlarında görev yapan sağlık ekipleri İstanbul'a döndüğünde bir süre burada görev yapmışlardı. **Notizen zur Hamburger**, s. 10.

Bağdat'taki Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi'nde önemli hizmetlerde bulunan Dr. J.J. Stutzin İstanbul'a döndükten sonra çalışmalarını burada sürdürmüş ve Çanakkale'den ağır yaralı olarak getirilen onlarca Türk ve Alman askerini ameliyat etmişti. İstanbul'a geldiğinde Harbiye Nezareti tarafından kendisine “başhekim (Oberarzt)” ve “5. Ordu'nun danışman cerrahı (Beratende Chirurg)” unvanları verilen⁶⁴ Dr. Stutzin, İstanbul'da çalıştığı dönemde Dr. Diesing ve Dr. Gundelfinger'in de yardımıyla birçok Türk ve Alman yaralı askeri tedavi etmiştir. Örneğin, 1915 yılının sonlarına doğru Çanakkale'de silahlı kolundan yaralanan Osman Halil (42) adındaki bir Türk askeri hastaneye getirilmiş ve hemen ameliyata alınmış, yarası ağır olmasına rağmen tedavisi yapıldıktan sonra taburcu edilmişti. Yine aynı günlerde, sırtından yaralanan bir Türk askeri hastaneye getirilerek ameliyata alınmışsa da ne yazık ki kurtarılamamıştı⁶⁵.

Dr. Stutzin ve ekibi Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi'nde gerçekleştirdikleri cerrahi müdahalelerde kaburga kemiğinden kafatasına, karın boşluğundan el ve ayak eklemlerine kadar her türlü silahlı yaralanmalara müdahale etmişlerdi. Dr. Stutzin ekibiyle birlikte toplam 222 askeri ameliyat etmiş ancak, bunların 25 (%11)'i hayatını kaybetmişti. Yaralanmaya bağlı olarak hastaneye getirilen 19 askerin uzvu kesilmiş, bunların da 8'i kurtarılamamıştı⁶⁶.

Erzincan Alman Askeri Hastanesi'nde çalıştıktan sonra İstanbul'a dönen Dr. Neukirch ve Dr. Zlocisti ise daha çok salgın hastalıklarla ilgilenmişti. DRK'nin Erzincan ekibi İstanbul'a döndüğünde şehirdeki hastane, okul ve camilerin Çanakkale'den getirilen yaralılarla dolu olduğunu görmüşlerdi. Diğer yandan, hem cepheden getirilen askerler arasında⁶⁷ hem de şehirde ciddi bir tifüs salgını vardı. Aslında DRK ekibi Erzincan'da salgın hastalıklar ve özellikle tifüsle mücadele konusunda önemli bir tecrübe edinmişti. Savaş şart-

⁶⁴ Herbert Eulenberg, “Unsere türkischer Freunde”, **Kriegs-Zeitung der Elften Armee**, Nr. 3, A.H.Qu., den 28 Oktober 1915, s. 4.

⁶⁵ J. Joseph Stutzin und Gundelfinger, “Kriegsverletzungen des Urogenitalsystems”, **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 42/08, 1916, s. 227.

⁶⁶ J. Joseph Stutzin und Diesing, “Statistisches über 222 Kriegschirurgische Eingriffe”, **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 42/7, 1916, s. 190-191.

⁶⁷ Çanakkale Cephesi'nde Türk askerleri arasında tifüs, dizanteri ve iskorbüt gibi hastalıklar yaygındı. Savaştan sonra yapılan istatistiklere göre 85.000 Türk askeri hasta olarak cepheden çekilmiş, bunlardan 21.000'i hastalıktan ölmüştü. Çanakkale'de günde 800 civarında asker hastalık nedeniyle cepheden çekiliyordu ki, bu durum salgın hastalıkların savaşa etkisini göstermesi açısından önemlidir. Çalık ve Tepekaya, a.g.m., s. 215.

larına bağlı olarak temizliğe riayet edilmediği⁶⁸ için salgın hastalıklar daha çabuk yayılıyordu ve benzer durumun İstanbul'da da bulunduğunu gören Alman sağlık personeli salgınla mücadele için bakteriyoloji laboratuvarında önemli çalışmalar yürütmüşlerdi. Dr. Neukirch tifüs ve dizanteri vakalarıyla yakından ilgilenmiş, 1915-1917 yılları arasında başta cepheden getirilen askerler olmak üzere ahaliden bu hastalığa yakalananları da tedavi etmeye çalışmıştır⁶⁹.

Dr. Zlocisti yaptığı araştırmalarda Osmanlı askerleri ve İstanbul ahalisi arasında salgın hastalıkların fazla olmasının nedenleri olarak yetersiz beslenme ve temizliğe riayet etmemeyi göstermiştir. Bunların yanında, bazı hastalıkların göçlerle birlikte İstanbul'a taşındığını ve gerekli önlemlerin alınmadığını da tespit etmişti. Ayrıca, askerlerin kıyafetleri düşük kalitede olduğu için tifüsün en önemli taşıyıcısı olan bitin bu elbiselerde daha iyi barınma imkânı bulunduğu anlaşılmıştı. İstanbul Alman Kızılhaç Askeri Hastanesi'nde 1916-1918 yılları arasında tedavi edilen tifüs hastalarıyla ilgili toplam 1.716 vaka kayıt altına alınmış, bunların 310'u hayatını kaybetmişti. Dr. Zlocisti'nin yaptığı bir istatistikte tifüs vakası ve bu hastalıktan ölenlerin aylara göre dağılımı şu şekildedir:⁷⁰

Aylar	Toplam Vaka	Ölenlerin Sayısı	Oran
Mayıs (1916)	129	6	4,65
Haziran	33	5	15,15
Temmuz	12		
Ağustos	4		
Eylül	13	4	30,77
Ekim	23	3	13,04

⁶⁸ Dr. T. Zlocisti'ye göre, Türkler kişisel temizliğe önem vermelerine karşın kamuya açık alanları ihmal ediyor, temiz tutmuyorlardı (*Bei aller persönlicher Sauberkeit der Türken (die durch den Koran vorgeschrieben) ist jedes öffentliche Institut verwahrlost, verschmutzt*). Bu hususta sosyal sorumluluk anlayışı eksikti. Ona göre, vatansızlık anlayışı Türkler arasında sadece Avrupalı bir deyim olarak kalıyor, millî bir yükümlülüğe dönüşmüyordu. Theodor Zlocisti, "Zur Epidemiologie des Fleckfiebers (Nach Erfahrungen aus der Türkei)", **Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten**, 89/3, 1919, s. 395.

⁶⁹ Paul R. Neukirch, "Über menliche Erkrankungen durch Bazillen der Glässer-Voldagsengruppe in der Türkei", **Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten**, 85/1, 1918, s. 103-145.

⁷⁰ Zlocisti, "Zur Epidemiologie des Fleckfiebers...", s. 398-400.

Kasım	20	4	20,00
Aralık	115	19	16,52
Ocak (1917)	141	27	19,85
Şubat	199	33	16,67
Mart	179	26	14,53
Nisan	163	36	22,09
Mayıs	166	36	21,69
Haziran	135	33	24,44
Temmuz	22	3	13,64
Ağustos	8		
Eylül	8		
Ekim	4	1	25,00
Kasım	2		
Aralık	31	10	32,26
Ocak (1918)	95	26	27,37
Şubat	51	12	23,53
Mart	76	12	15,79
Nisan	49	6	12,25
Mayıs	25	4	16,00
Haziran	13	4	30,71
Toplam	1.716	310	18,07

Tabloya göre, vaka ve ölüm sayısı yaz aylarında azalüyordu. Zlocisti, vaka ve ölüm oranındaki bu düşüşün iklimden kaynaklanmadığını, yani sıcak veya soğuk havanın hastalığın azalması veya artması üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığını belirtmişti. Ona göre, tifüsü yayan bitler kışın oldukça kalın giyme alışkanlığına sahip Türklerin vücutlarında daha rahat barınma olanağı bulurken, yaz aylarında bu imkân azalüyordu. Dolayısıyla yaz aylarında ölüm oranındaki düşüş giyme alışkanlığından kaynaklanıyordu. Askerler arasında vaka sayısının fazla olmasının nedeni ise daha çok kalitesi düşük giysiler kullanılması ve yetersiz beslenmeydi. Dr. Zlocisti tuttuğu bir başka istatistikte

hem asker hem de halktan salgın hastalığa yakalanıp ölenleri milliyetlerine göre de incelemiş ve buna dair bilgileri şu şekilde tespit etmişti:⁷¹

Tarih	Milleti	Vaka Sayısı	Ölüm	Oran
Şubat 1916- Kasım 1918	Osmanlı (Türk, Arap vs.)	1135	187	16,48
	Rum	346	83	24,00
	Yahudi	121	19	15,70
	Alman ve Avusturyalı	59	8	13,56
Şubat 1916- Ekim 1917	Ermeni	15	3	20,00
Toplam		1.676	300	

Zlocisti, Yahudiler'deki ölüm oranının düşüklüğünü onların beslenme alışkanlığına bağlamaktadır. Yahudilerin herhangi bir hastalığa yakalandıklarında hekime gitmekte çabuk davranmaları ve alkol alışkanlıklarının oldukça düşük olması da salgın hastalıklara karşı dayanıklılıklarını artırıyordu. Rumlar'daki ölüm oranının yüksek oluşunu Zlocisti, bu millete mensup olanların fazla alkol tüketmesine bağlamaktadır. Ona göre, alkol kullanan insanların vücut dirençleri düştüğü için ağır hastalıklarla mücadele hassasiyeti de azalıyordu. Müslümanlar arasındaki ölüm oranının da ortalamanın altında kaldığı görülüyor ki, salgın hastalıklara karşı bu kesimin hem beslenme alışkanlığı, hem de vücut dirençlerinin yüksek oluşu ölüm oranlarını düşürüyordu.

Alman sağlık ekibi tifüsle mücadele ederken tedavi esnasında hastaların bir kısmı vücutlarında meydana gelen komplikasyonlara bağlı olarak da hayatını kaybedebiliyordu. Hastaneye getirilen tifüslü hasta sayısı oldukça fazla olunca bunlar için ayrı bir birim (Flecktyphusstation) teşkil edilerek daha planlı bir tedavi süreci takip edilmeye başlanmıştı. Bu birime ayrıca bir istasyon sorumlusu/denetmeni (Stationsaufseher) atanmış, bir hemşire ile yedi hasta bakıcı da bu sorumlunun emrine verilmişti. Nihayetinde buradaki çalışmalar savaşın sonuna kadar sorunsuz devam etmiştir⁷².

⁷¹ Zlocisti, "Zur Epidemiologie des Fleckfiebers...", s. 406.

⁷² **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, s. 232.

Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımlarıyla İstanbul'da sağlık hizmeti yürütülen bir diğer merkez de Üsküdar'da bulunan Zeynep-Kamil Hastanesi idi. Yüzbaşı B. Fritz von Trützscher'in idaresi altında açılan bu hastanede üç doktor, on hemşire ve iki de hasta bakıcı görev yapmıştı. Ekibin rahat bir çalışma yürütmesi için hastaneye her türlü sağlık malzemesi⁷³ sipariş edildi. İlerleyen zamanlarda hastaneye çok sayıda yaralı gelmeye başlayınca ekibe iki okul binası daha tahsis edildi. Ayrıca, Tekirdağ (Rodosto)'da bulunan bir sahra hastanesi ile cepheden yaralı taşıyan bir hastane vapuru (Lazaretschiff Olga/Olga Hastane Vapuru) da bir süre bu ekibin sorumluluğuna verilmişti.⁷⁴

⁷³ Zeynep Kamil Alman Salib-i Ahmer Hastanesi'nde sağlık malzemesi ihtiyacı ortaya çıktığında DRK, gerekli olan malzemeleri (alkol, eter, sabun Amerikan bezi vb.) hemen tedarik ediyordu. **KA**, 73/54, 2 Ağustos 1915; 73/61, 13 Ağustos 1915.

⁷⁴ **Deutsche Levante-Zeitung**, Band 5.1915, 15/16, Hamburg, den 1. August 1915, s. 373.

SONUÇ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ile yaptığı ittifak neticesinde dahil olmuş ve açılan cephelerde düşmana karşı büyük mücadeleler vermiştir. Almanya ile yapılan antlaşma gereğince Osmanlı cephelerinde Alman subay ve askerleri de vazife almıştı ve savaşın başlamasıyla birlikte, İstanbul'daki Alman Askeri Misyonu bu Alman askerlerine sağlık hizmeti sunmak amacıyla hemen her cephede sağlık birimi oluşturmak için çalışma başlatmıştı. 93 Harbi'nden itibaren hemen her savaşta Osmanlı cephelerinde sağlık hizmeti sunan Alman Kızılhaç'ı da Osmanlı'nın savaşa dahil olmasıyla seferber olmuş; askeri misyonun isteği doğrultusunda Erzincan, Bağdat ve İstanbul'da açtığı askeri hastanelerde çalışma yürütmüştü.

Bu dönemde, Avrupa'nın en gelişmiş askeri sağlık hizmetlerine Almanlar'ın sahip olduğu gerçeğinden hareketle, Osmanlı topraklarına gönderilen cerrah, bakteriyolog, hemşire ve hasta bakıcı gibi personel Almanya'nın önde gelen kurumlarından seçildiği gibi röntgen, dezenfeksiyon makinesi ve cerrahi müdahale malzemeleri de bu personelin hizmetine verilmişti. Bu savaşta tahrip gücü ağır silahların kullanılması askerlerin vücutlarında ağır yaraların açılmasına neden olduğu için cephelerde oluşturulan sağlık birimlerinin donanımı ve uzman ekiplerce doğru müdahalelerin önemini artırmış; savaş şartlarına bağlı olarak gelişen salgın hastalıklara karşı alınacak yerinde tedbirlerin de savaşın mukadderatına önemli etkisi olmuştur. Örneğin, Erzincan Kızılhaç Askeri Hastanesi'nde görev yapan Dr. Paul R. Neukirch tifüs salgınına karşı önemli araştırmalar yapmış ve bölgede tifüsün yeni bir türünü tespit ederek buna göre aldığı önlemler sayesinde daha fazla can kaybının önüne geçilmişti. Aynı şekilde, önce Bağdat'ta daha sonra sırasıyla İstanbul, Çanakkale ve Filistin'de görev yapan Dr. J. Joseph Stutzin ise yapmış olduğu başarılı ameliyatlar ile ağır yaralı bir çok Türk ve Alman askerini tedavi etmişti. Alman Kızılhaç Askeri Hastaneleri'nin donanımlı ve hijyen açısından disiplinli bir yapıda olması hizmet ettikleri bölgelerdeki devlete ait hastanelere ve Türk sağlık personeline de örnek teşkil etmiş; Alman sağlık ekiplerinin çalışmalarını sona erdirip bölgeden ayrılırken beraberlerinde getirdikleri malzemeleri Türk meslektaşlarına bırakmaları o bölgelerdeki çalışmalar için önemli bir destek olmuştur.

Netice itibarıyla, hem geçmişten gelen Osmanlı-Alman dostluğunun hem de bu savaşta askeri ittifaka bağlı olarak Alman Askeri Misyonu'nun koordinasyonu ile Alman Kızılhaç sağlık ekipleri Osmanlı cephelerinde yaralanan askerlere ve imkân dâhilinde, o bölgedeki ahaliye sağlık hizmeti sunmuşlar; gerek savaş esnasında, gerekse ülkelerine döndükten sonra Osmanlı topraklarında yaptıkları çalışmaları ve hastalıklara dair tecrübelerini kaleme alarak birikimlerini Alman tıp literatürüne aktarmışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Osmanlı Arşivi (OA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS), 2180/1, 2180/2.

Kızılay Arşivi (KA), 18/132; 73/54; 73/61; 93/43; 94/76; 94/90; 94/105; 94/122; 94/130; 96/86; 168/53; 193/56; 397/24; 397/72; 398/189; 578/68; 714/324.

Gazeteler (Zeitungen)

Allgemeine Deutsche Lazarett-Zeitung

Deutsche Levante-Zeitung

Kriegs-Zeitung der Elften Armee

Kitap ve Makaleler

Akpınar, Deniz, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler”, **Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-01 Ekim 2016)**, Bildiriler Kitabı, C I, Erzincan 2016, s. 33-44.

Akgün, Seçil Karal ve Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, C I, Ankara 2002.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, C 1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.

Baer, C. H. (Hrgs), **Der Völkerkrieg, Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914**, Band 5, Verlag von Julius Hoffmann, Stuttgart 1916.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918, C III/II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.

Burggraf, Richard, “Meine Reiserlebnisse und Tätigkeit bei der Irak-Expedition des Deutschen Roten Kreuzes Bagdad”, **Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg**, Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner, (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes), Vaterländischer Verlag C. U. Weller, Berlin 1934, s. 235-236.

Çalık, Ramazan ve Muzaffer Tepekaya, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 16, 2006, ss. 205-228.

Çapa, Mesut, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 2010.

—————, “Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin (Kanal) Cephesi’nde Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin Çalışmaları”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C 8, S 16, 2018, ss. 57-73.

“Das Deutsche Rote Kreuz in Tripolis”, **Das Rote Kreuz: Offizielles Organ des Schweizerischen Centralvereins vom Roten Kreuz, des Schweiz Militärsanitätsvereins und des Samariterbundes**, Band 20, 1912, s. 333-336.

Erdemir, Lokman, “Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 15, 2012, ss. 91-113.

Etker, Şeref, “Bir Bakterinin Biyografisi - S. Paratyphi Erzincan (Neukirch)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları, ‘Savaş ve Bilim’ Özel Sayısı**, S XIX, 2018, ss. 87-109.

Eulenberg, Herbert, “Unsere türkischer Freunde”, **Kriegs-Zeitung der Elften Armee**, Nr. 3, A.H.Qu., den 28 Oktober 1915, s. 4.

Fritz, Dr., “Die Poliklinische Wirksamkeit und ihre wissenschaftlichen Ergebnisse”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz. Springer Verlag, Berlin 1914, s.98-118.

Gabriel, Richard A. und Karen S. Metz, **A History of Military Medicine, From Ancient Times to The Middle Ages**, C. I-II, Greenwood Pres, New York 1992.

Geißler, W, “Die III. Hilfsexpedition nach Konstantinopel, Die Colerabekämpfung in San Stefano”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 633-660.

Deutsche Levante-Zeitung, Band 5.1915, 15/16, den 1. August 1915 (Hamburg), s. 373.

Hüdepohl, Astrid, **Organisationen der Wohlfahrtspflege, Eine ökonomische Analyse ausgewählter nationaler und internationaler Institutionen**, Duncker & Humblot, Berlin 1996.

Hans Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, Schlieffen Verlag, Berlin 1927.

Khan, Daniel-Erasmus, **Das Rote Kreuz, Geschichte einer Humanitären Weltbewegung**, Verlag C.H. Beck, München 2013.

Kimmler, Ludwig, **Das Deutsche Rote Kreuz, Centralkomitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Landesvereine vom Roten Kreuz, Band 1**, Verlag Boll & Pickardt, Berlin 1910.

_____, **Das Deutsche Rote Kreuz im Weltkriege**, Berlin 1919.

_____, “Die Hilfsexpeditionen des Deutschen Roten Kreuzes nach Tripolitanen (1912) und nach dem Balkan (1912-1913)”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 12-31.

Liebert, Dr., “Die I. Hilfsexpedition nach Konstantinopel”, **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 455-537.

Machalett, Gerd und Ernst-Jürgen Finke, “Die Medizinische Versorgung der Deutschen Militärmission in Vorderasien 1914-1918”, **Wehrmedizinische Monatschrift**, 59/2015, s. 248-258.

Mühlmann, Carl, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, Druck und Verlag von Gerhard Stalling, Berlin 1927.

Neukirch, Paul R., “Über menliche Erkrankungen durch Bazillen der Glässer-Voldagsengruppe in der Türkei”, **Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten**, 85/1, 1918, s. 103-145.

Neukirch, Paul R. und Theodor Zlocisti, “Epidemiologische und klinische Erfahrungen bei Fleckfieber in Ostanatolien”, **Medizinische Klinik**, 12/10 (587), 5 März 1916 (Berlin), s. 256-259.

Notizen zur Hamburger Rotkreuzgeschichte, Newsletter des DRK Landesverbandes Hamburg e. V., Themenblatt 5 Juni 2018 (Hamburg).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Haz: Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Ankara 2013.

Stutzin, J. Joseph, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/13, 1918, s. 358-359.

_____, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/14, 1918, s. 382-383.

_____, "Das Lazarett des Deutschen Roten Kreuzes in Bagdad", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 44/15, 1918, s. 414-415.

_____, "Zwei Jahre kriegschirurgische Tätigkeit in der Türkei," **Bruns' Beiträge zur Klinische Chirurgie**, 160/5 (8. Kriegschirurgischer Bd., Heft 33), 1917, s. 709-724.

Stutzin, J. Joseph und Diesing, "Statistisches über 222 Kriegschirurgische Eingriffe", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 42/7, 1916, s. 190-191.

Stutzin, J. Joseph und Gundelfinger, "Kriegsverletzungen des Urogenitalsystems", **Deutsche Medizinische Wochenschrift**, 42/08, 1916, s. 227-228.

Riesenberg, Dieter, **Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte 1864-1990**, Ferdinand Schöning, München 2002.

Teilhaber, Felix, "Die II. Hilfsexpedition nach Adrianopel, Beobachtungen und Tätigkeit auf dem Gebiete der Inneren Medizin", **Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13**, Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin 1914, s. 754-759.

Unter dem Roten Kreuz im Weltkriege, Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner, (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes), Vaterländischer Verlag C. U. Weller, Berlin 1934.

"Vom Roten Kreuz", **Allgemeine Deutsche Lazarett-Zeitung**, Nr. 16, A.H.Qu., den 20 April 1918, s. 5.

Zlocisti, Theodor, “Zur Epidemiologie des Fleckfiebers (Nach Erfahrungen aus der Türkei)”, **Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten**, 89/3, 1919, s. 387-415.

İnternet Kaynakları

<https://www.scribd.com/document/80987994/aerzte1wk-1>

(Erişim Tarihi: 24.01.2020).

<https://www.gallipoli1915.de/feldlazarett-bighali>

(Erişim Tarihi: 24.01.2020).

<https://military-medicine.com/article/2536-zahnmedizinische-betreuung-deutscher-soldaten-im-ersten-welt-krieg.html>

(Erişim Tarihi: 29.01.2020).

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/6994488/obiekty/485653>

(Erişim Tarihi: 10.02.2020).

EKLER

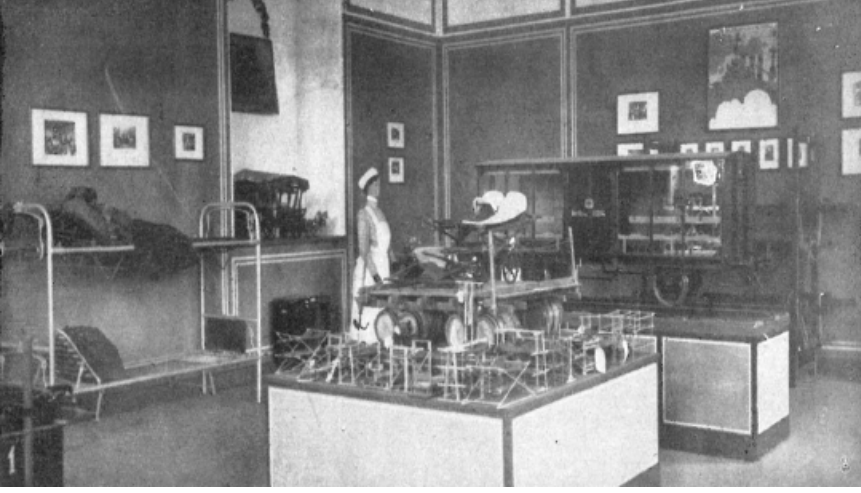
EK-1: Bağdat ve İstanbulda bulunan Alman Kızılhaç Askerî Hastaneleri'nde görev yapan Joachim Joseph Stutzin.

73

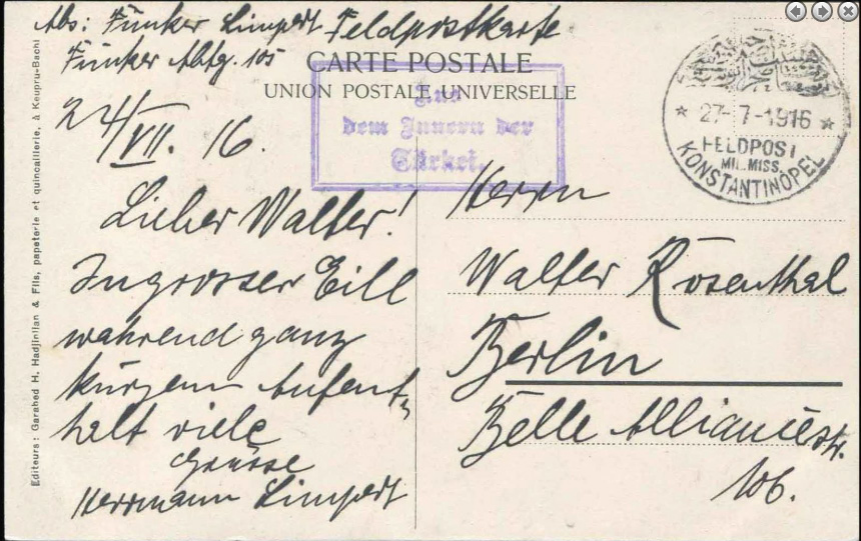
EK-2: Çanakkale Cephesi'nde yaralanıp İstanbul'da tedavi altına alınan Türk askerlerine Alman Salib-i Ahmer çalışanları tarafından sağlanan müzik dinletisi.

Kaynak: *Notizen zur Hamburger Rotkreuzgeschichte*, Newsletter des DRK Landesverbandes Hamburg e. V., Themenblatt 5 Juni 2018 (Hamburg), s. 11.

EK-3: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Galatasaray Erkek Lisesi'nde açılan sergide (1917) Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne ait bölüm.

Kaynak: Notizen zur Hamburger Rotkreuzgeschichte, Newsletter des DRK Landesverbandes Hamburg e. V., Themenblatt 5 Juni 2018 (Hamburg), s.12.

EK-4/1: İstanbul'daki Alman Salib-i Ahmer çalışanları tarafından Berlin'e gönderilen kartpostal.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA ERZİNCAN, BAĞDAT VE İSTANBUL'DA AÇILAN
ALMAN KIZILHAÇ ASKERİ HASTANELERİ

EK-4/2: Alman Salib-i Ahmer personelinden Grafen Hochberg'in ekibiyle birlikte (kendisine Türk askerleri de eşlik ediyor) Anadolu'dan Filistin'e gidişi.

Kaynak-4/1 ve 4/2: C. H. Baer (Hrgs), **Der Völkerkrieg, Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914**, Band 5, Verlag von Julius Hoffmann, Stuttgart 1916.

75

EK-5: Bigalı Alman Sahra Hastanesi (Bighali Deutsches Feldlazarett)
(Kaynak: <https://www.gallipoli1915.de/feldlazarett-bighali>)

